

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Znaky totalitarismu podle Hannah Arendtové v kontextu vykonstruovaných politických procesů 50. let

Vypracovala: Veronika Zichová
Vedoucí práce: PhDr. Vladimír Hanáček, Ph.D.
České Budějovice 2024

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci na téma: Znaky totalitarismu podle Hannah Arendtové v kontextu vykonstruovaných politických procesů 50. let, vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích

.....

podpis

Poděkování

V první řadě bych chtěla poděkovat panu PhDr. Vladimíru Hanáčkovi, Ph.D. za ochotu, trpělivost a stěžejní cenné rady, kterými mě při psaní častoval.

Dále bych chtěla poděkovat mé rodině a přátelům, kteří mi byli po celou dobu studia i psaní bakalářské práce oporou i prvními kritiky. Nikdy nedopustili abych v těžkých chvílích ztratila hlavu a sebevědomí, že vše zvládnu.

Abstrakt

Tématem této bakalářské práce budou znaky totalitarismu, které definovala Hannah Arendtová v kontextu vykonstruovaných politických procesů v 50. letech u nás. Cílem práce je jejich přiblížení vzhledem k situaci v tehdejší Československu. V první části se zaměříme na samotnou autorku (Hannah Arendtovou), její dílo, hlavní myšlenky, přínos světové filozofii a politické teorii vůbec. Následovat bude stručná charakteristika výchozí publikace (O původu totalitarismu I-III), zejména z důvodu lepšího nastínění celé problematiky a myšlenek autorky. Dále se budeme věnovat další hlavní části práce, a to totalitnímu režimu, který u nás panoval v 2. pol. 20. stol., konkrétněji identifikací jistých vlastností tohoto systému a jeho smutnou součástí, vykonstruovaných politických procesů z počátků doby komunistické nadvlády, a to jak týkající se domnělých nepřátel režimu, ale i procesů proti vysokým komunistickým funkcionářům. V závěrečné části uvedeme již představené znaky totalitarismu do kontextu vykonstruovaných politických procesů a tím i souvislost s obecnými atributy totalitarismu a rysy konkrétního totalitně smýšlejícího režimu, v tomto případě ranému komunistickému v Československu a jeho charakteristickému prvku, vykonstruovaných procesů.

Klíčová slova

totalitarismus; Hannah Arendtová; totalitní režim; vykonstruované procesy; znaky

Abstract

The topic of this bachelor thesis will be the signs of totalitarianism as defined by Hannah Arendt in the context of the show trials that took place in Czechoslovakia in the 1950s. The aim of the thesis is to explore these characteristics in relation to the situation in Czechoslovakia at that time. The first part of the thesis will focus on the author herself (Hannah Arendt), her work, her main ideas, and her contribution to world philosophy and political theory in general. This will be followed by a brief characterization of the source publication (The Origins of Totalitarianism I-III), mainly to better outline the author's overall problem and ideas. The next main part of the thesis will focus on the totalitarian regime that existed in Czechoslovakia in the second half of the 20th century. Specifically, it will identify certain characteristics of this system and its unfortunate component, the show trials that took place at the beginning of the communist era. These trials targeted both alleged enemies of the regime and high-ranking communist officials. In the final part of the thesis, the previously presented characteristics of totalitarianism will be put into the context of the show trials. This will demonstrate the connection between the general attributes of totalitarianism and the features of a specific totalitarian regime, in this case the early communist regime in Czechoslovakia and its characteristic element, the show trials.

Keywords

totalitarianism; Hannah Arendt; show trials; Czechoslovakia; communist regime

Obsah

ÚVOD	- 1 -
1 HANNAH ARENDOVÁ	- 3 -
1.1 Jedinečná autorka	- 3 -
1.1.1 Krize kultury	- 4 -
1.1.2 O násilí	- 5 -
1.1.3 Eichmann v Jeruzalémě: Zpráva o banalitě zla	- 6 -
2 O PŮVODU TOTALITARISMU I-III	- 9 -
2.1 I. svazek: Antisemitismus	- 9 -
2.2 II. svazek: Imperialismus	- 11 -
2.3 III. svazek: Totalitarismus	- 12 -
2.3.1 Masy	- 12 -
2.3.2 Dočasné spojení lůzy s elitou	- 15 -
2.3.3 Totalitní propaganda	- 16 -
2.3.4 Totalitní organizace	- 18 -
2.3.5 Totalitarismus získal moc – Totalitní stát	- 18 -
2.3.6 Tajná policie	- 19 -
2.3.7 Totální nadvláda	- 21 -
3 FENOMÉN VYKONSTRUOVANÝCH POLITICKÝCH PROCESŮ 50. LET V ČESKOSLOVENSKU ... -	23 -
3.1 Hledání odpůrců ve vlastních řadách Stalinových satelitů	- 24 -
3.1.1 Rumunsko	- 24 -
3.1.2 Polsko	- 25 -
3.1.3 Bulharsko	- 26 -
3.1.4 Albánie	- 27 -
3.1.5 Maďarsko	- 28 -
3.2 Procesy s odpůrci režimu v Československu	- 28 -
3.2.1 Proces s Miladou Horákovou a spol.	- 29 -
3.2.1.1 Polická šestka	- 30 -
3.2.1.2 Skupina kolem Milady H.	- 30 -
3.2.1.3 Průběh procesu	- 31 -
3.3 Proces s Rudolfem Slánským a spol.	- 32 -
3.3.1 Vlado Clementis – Československý Rajk	- 33 -
3.3.2 Oto Šling – Urputný k sobě i podřízeným	- 34 -
3.3.3 Rudolf Slánský – Mám, co jsem si zasloužil	- 34 -
4 APLIKACE ZNAKŮ TOTALITARISMU PŘI VYHODNOCOVÁNÍ VYKONSTRUOVANÝCH PROCESŮ	
- 36 -	
4.1 Ideologie	- 36 -
4.2 Tajná policie	- 36 -
4.3 Propaganda	- 37 -
4.4 Násilí	- 37 -
4.5 Antisemitismus	- 38 -
4.6 Členové a sympatizanti	- 38 -
4.7 Zbavení morálních hodnot	- 38 -
4.8 Potlačení/zničení odpůrců režimu	- 39 -
ZÁVĚR	- 41 -
Seznam použitých zdrojů a literatury	- 43 -

ÚVOD

Svoboda. Svoboda obecně patří k základní subjektivním lidským právům, samozřejmě vedle např. práva na život, na vzdělání, a mimo jiné, také práva na spravedlivý soudní proces. Jistě vás napadne, proč jsou uvedeny zrovna tyto příklady lidských práv, odpověď je jednodušší a zajisté šokující, než by se dalo předpokládat. Všechny tyto práva, ale i ta zde neuvedená, jsou dlouhodobě nedodržována a úmyslně porušována totalitními režimy po celém světě, v dnešním i v tom minulém, a to i pro nás samozřejmě, jako právo na shromažďování nebo presumpce nevinny, které byly, jsou a budou v mnoha částech světa bohužel tabu a nesplněným snem mnoha miliónů lidí, toužících po lidském zacházení, jež by nepopíralo jejich individualitu a lidskou důstojnost. Některé státy porušují pozitivní lidská práva zcela bez ostychu a veřejně se k těmto činům hlásí, a to z důvodu, že se k jejich dodržování nijak nezavázaly, jiné se však rozhodnou ošetřit lidská práva v zákoně nebo Ústavě, zřejmě s tím rozmyslem je dodržovat, ale následně tak nečiní a námitky proti tomuto bezpráví řeší útlakem a ničením hrozeb, které by mohly ohrozit takovéto státní zřízení. Jedním z těchto států bylo Československo, které se rozhodlo jako sovětský satelit následovat praktiky svého velkého bratra a k nedodržování lidských práv se přidalo i jejich popírání jako např. při vykonstruovaných procesech.

V Československu byla lidská práva zakotvena v Ústavě v roce 1948, tedy krátce po únorovém komunistickém puči. Věnovala se jim konkrétně Hlava 2. a obsahovala 24 článků o různých lidských právech. Téměř hned po převzetí vlády nad zemí, ale začala lidská práva soustavně a systematicky porušovat. Z asi nejhorších, ale to nechci ostatní nijak zlehčovat, bylo porušení práva na spravedlivý soudní proces, presumpce nevinny a právo na život, těm se ostatně i dále mé práci věnuji. Bylo jisté, že opozice a nesouhlas se bude časem stupňovat a komunistický totalitarismus se rozhodl po vzoru SSSR pořádat vykonstruované politické procesy. O to překvapivější, když se v hledáčku státní bezpečnosti začali objevovat vysocí státní představitelé, to vše na popud Stalina z obav o ohrožení jeho moci a neomezené nadvlády na východním blokem.

Celé totalitní zřízení a totalitarismus obecně je poměrně komplikovaný systém. Co je, ale zřejmé, že se všude nachází společné znaky totalitarismu, kterým se věnovala řada

významných politologů, historiků, filozofů a politických teoretiků, jednou z nich byla Hannah Arendtová, výjimečná žena, která popsala spoustu problémů své doby a mimo jiné i totalitarismus, to, kde se bere a jak ho zde definovat a právě jí, její stěžejní knihu a vykonstruované politické procesy jsem se rozhodla spojit ve své bakalářské práci.

Už od dětství mě zajímala problematika totalitního Československa, lidská práva a jak je vůbec možné, že k tomu docházelo. Na základní škole jsem se zapálila do studia případu Milady Horákové, protože jsem nemohla pochopit, jak mohli popravit někoho, kdo vlastně nic neudělal, zajímal mě celý její příběh. Při zkoumání životního příběhu této výjimečné ženy jsem se musela zcela přirozeně dostat k případům hledání nepřítele ve vlastních řadách a konkrétně k Rudolfu Slánskému. Interesovat mě to nepřestalo až do vysoké školy, a tak když přišla doba, kdy jsem si měla vybrat téma své bakalářské práce věděla jsem, že mé kroky půjdou tímto směrem. Rozhodla jsem se tedy spojit vše o co jsem se kdy zajímala a co mi přijde i v dnešní době tak aktuální.

1 HANNAH ARENDOVÁ

Jak již její křestní jméno napovídá pochází ze zajištěné židovské rodiny, která sídlila v Hannoveru. Narodila se na počátku 20. století, tedy ve velmi rozbourané době, krátce před 1. světovou válkou. Její rodiče byli areligiózní, ale svolili, aby Hannah mohla navštěvovat synagogu. Rané dětství poznamenalo neštěstí, kdy její otec zemřel na syfilidu a následně odešel i dědeček, přišla tak o oba důležité mužské vzory. Studovala filozofii, starořeckou filologii a teologii, mimo jiné i u Martina Heideggera se kterým dle všeho navázala i intimnější vztah než jen jako studentka a učitel. Na počátku 30. let odešla do Francie, kde téměř celou dekádu působila v židovských organizacích. Od počátku 2. světové války žila v USA, nejdříve se živila žurnalistikou, po založení organizace Jewish Cultural Reconstruction začala pracovat tam, do toho přednášela politickou teorii. V 60. letech získala dvě profesury, nejdříve na univerzitě v Chicagu a o 4 roky déle v New Yorku. Poté žila ještě téměř 10 let a dožila v New Yorku, kde roku 1975 zemřela (*Gojda, 2024*).

1.1 Jedinečná autorka

Dílo Hannah Arendtové je komplexní a inspirativní. Nabízí cenné vhledy do povahy totalitarismu, politiky a lidské existence. Její myšlenky jsou stále relevantní pro současný svět a otevírají prostor pro další diskusi a kritické myšlení. Avšak až dodnes jsou v mnoha aspektech její názory a myšlenky kontroverzní, zejména kvůli obecně palčivým a citlivým tématům celosvětové společnosti a samozřejmě ne všichni s jejími tezemi souhlasí a ztotožňují se s nimi. Lze však říci, že i přes rozporuplná témata jsou její díla přijímána většinou společností velmi pozitivně a je nezpochybnitelné, že je stěžejní politicko-teoretickou autorkou s celosvětovou působností.

Jak již bylo v práci nastíněno její dílo je velmi komplexní a pokrývá širokou škálu témat z oblasti politické filozofie, historie a teorie totalitarismu. Napsala nespočet důležitých titulů, a kdyby mělo být v této práci zahrnuto celé její dílo, jistě by vydalo minimálně na diplomovou práci, z tohoto důvodu budou zde blíže uvedeny pouze 4 díla z široké škály a to: Eichmann v Jeruzalémě: Zpráva o banalitě zla, O násilí, Krize kultury a samozřejmě nejhluběji bude zabřednuto do vod velkolepého díla a výchozí knihy O původu totalitarismu I-III.

1.1.1 Krize kultury

Let 1. člověka, Jurije Alexejeviče Gagarina, do vesmíru, vznik Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), důlní neštěstí na Dole Dukla, Praha miliónovým městem, Národní shromáždění schválilo nový trestní zákoník. To, a o mnoho víc, byl rok 1961. Například byla vydána kniha Hannah Arendtové, *Between past and future*, česky *Krize kultury* až v roce 1994. Dílo je koncipováno jako jedinečný soubor 4 esejů a zabývá se především úpadkem moderní společnosti a ztrátou smyslu světa, což by mohlo být napsáno i dnes, po více než 60 letech, a stále by bylo o čem a v leccem identicky. Zdůrazňováno je zachování lidské důstojnosti a svobody. K tomu lze docílit politickou participací a dodržování veřejného prostoru. Příčiny krize vidí v rozpadu tradic v oblasti hodnot a autorit, které byly dříve pevným přístavem v rozbouřeném moři, a zajišťovaly tedy stabilní společnost a v řád v ní, např. to bylo náboženství, rodina a stát. Důsledkem je pak masová společnost, jež je charakteristická výraznou anonymitou a náchylností k manipulaci ze strany mocných, což zapříčiňuje ztráta orientačního smyslu. V důsledku vede k úpadku rozličných odvětví. V kultuře upadá úroveň literárních děl a umění. Ve společnosti vede ke ztrátě sociálních vazeb a atomizaci. V politické sféře ke vzniku totalitarismu a populismu. Avšak přes značný pesimismus nevěří v její nezvratnost. Toho lze docílit radikální změnou politického a sociálního řádu.

Počáteční esej je zaměřen na sociální a politickou důležitost. Autorka zde zkoumá, jak se vytratila úcta k autoritám a jak to ovlivňuje politiku, školství a rodinné soužití. Argumentuje, že krize kultury je důsledkem rozpadu tradičních hodnot a nárůstu masové společnosti. V moderním světě se podle ní vytratil patriotismus, religiozita a morálka jako tradiční lidské hodnoty, to přímo vedlo ke ztrátě úcty k autoritám jako jsou rodiče, politici nebo náboženští představitelé. Arendtová na to tedy nazírá jako na vážný problém, který ohrožuje demokratické zřízení a svobodu.

Jak je již zmíněno výše, krize kultury je důsledek rozpadu tradic, a o to právě pojednává i druhý ze čtyř esejů. Je zde analyzován koncept zvyků a zkoumá, jak se proměnily tradice v čase a v moderní společnosti. Zdůrazňuje, že je důležitá pro zachování identity, zároveň však dodává, že je v dnešním světě poměrně problematickým společenským problémem. Tradice totiž může být zneužita k ospravedlnění útlaku a nerovnosti. Je tudíž důležité ji kriticky zhodnotit. Je nutné

najít nový způsob, jak se k ní vztahovat abychom si zachovali identitu a smysl, aniž bychom uvízli v minulosti.

V předposledním eseji se můžeme dozvědět, že krize tkví i ve vzdělání. Kritizován je zde moderní systém učení, který pouze připravuje jedince na trh práce, což vede k neschopnosti umět kriticky přemýšlet, následně k apatii a nihilismu a v závěru k snadnější manipulaci a uvěření propagandě. Školství by se tak mělo zaměřit na rozvoj myšlení a zdravého úsudku, nikoliv na pouhé předávání strohých faktů.

Závěrečná část knihy se zabývá tím, zda je v dnešním světě možné provést revoluci a o revoluci obecně. Je podle ní radikální změnou politického zřízení a řádu, která je vedena myšlenkou svobody, snaží se tudíž o nastolení nového, lepšího světa, jež je svobodnější a spravedlivější. Moderní svět je charakterizován značnou inovací a změnou, to vede k oslabení revoluční tradice, nýbrž není nemožná, ale vyžaduje jednotu a solidaritu lidu, to je v dnešním individualistickém a anonymním světě téměř nemožné, jak je již zmíněno v předchozích esejích, zde vidíme důkaz, že celé dílo je velmi dobře promyšlené a propojené, ostatně jako vše ve společnosti (Arendtová, 1994; Topolářová, 2020).

1.1.2 O násilí

Je dobře známo, že dílo Hannah Arendtové je nadčasové a platné, i zhruba 70 let po jejich napsání, v dnešním světě. Jedním z nich je i soubor 3 esejů *O násilí*. Jak již název napovídá, zabývá se povahou a projevy násilí ve společnosti.

V knize je obsaženo několik témat, na kterých stojí celé dílo. Hannah rozlišuje moc a násilí. Moc je schopnost dosahovat cílů a jednat ve spolupráci s ostatními, jednat dialogem se vzájemnou úctou. Zatímco násilí je akt, jehož cílem je destrukce, ovládnutí a zastrášení. Zkoumá, zda je někdy násilí legitimní a popř. za jakých okolností. Odmítá myšlenku, že může být ospravedlněno nějakými cíli a klade důraz na to, že jakékoliv násilí ničí a narušuje lidskou svobodu a důstojnost.

Jak již bývá zvykem propojuje se zde hodně stěžejních témat, které spolu ale úzce souvisí. I v této knize se autorka setkává s otázkou totalitarismu, jež srovnává s násilím. Ukazuje zde, že totalitarismus se vyznačuje snahou o absolutní moc a kontrolu, které se nedá dosáhnout bez jeho ustavičného a soustavného používání. Rozlišuje zde rozdíl mezi politickým a

instrumentálním násilím. Jak je již zmíněno v podstatě slova, politické násilí spočívá ve snaze a chtíči po dosažení politických a mocenských cílů, kontra k tomu je chtíč k dosažení ostatních cílů, kam spadá i mimo jiné moc a zisk.

V již přiblíženém díle *Krise kultury* se objevuje problém revoluce, jinak tomu není ani zde, věnuje tomuto tématu celý poslední esej. Argumentuje, že revoluce, i když jsou čas od času násilné, mohou být paradoxně legitimní i za faktu, že násilí samotné je všechno jiné jen ne legitimní, a to, protože se snaží o nastolení spravedlivější a svobodnější společnosti.

Počáteční esej si klade za hlavní téma moc a násilí, tak se i nazývá. Věnuje se komparací moci a násilí, jejich rozdíly. Střední část je v leccem odlišný o zbylého díla. Zaměřuje se v podstatě na myšlenky pruského vojenského teoretika Carla Philippa Gottfried von Clausewitze. Clausewitz tvrdil, že politika je vlastně pokračování války jinými prostředky. Autorka se s tímto tvrzením rozhodně neztotožňuje a nesouhlasí s ním. Argumentuje proti tomuto názoru, že politika by měla být vedena mírumilovně, dialogem a měl by se zde nalézat kompromis k nalezení kýženého výsledku bez násilí a války.

Závěr z tohoto díla může být to, že Arendtová, byť nerada, ale uznává, že násilí je někdy bohužel nutné, ale zároveň varuje před jeho destruktivními důsledky (*Arendtová, 1995*).

1.1.3 Eichmann v Jeruzalémě: Zpráva o banalitě zla

Jak je již známo autorka byla sice nepraktikující, ale stále Židovka, která byla nucena uprchnout z Německa po nástupu A. Hitlera k moci a uplatňování jeho antisionistické politiky. Když tedy dávno po válce probíhal proces s jedním z hlavních organizátorů holocaustu, A. Eichmannem, bylo tak nějak přirozené, že k tomu bude mít, co říct, a tak sledovala celé soudní stání pro časopis *The New York Times*.

Celé dílo je rozděleno do 5 částí, které na sebe logicky skvěle navazují. V úvodu charakterizuje podstatu zla a osobnost Eichmanna. Ten je podle ní průměrný až banální člověk, nebyl tak podle ní „dábelským géniem“, ale obyčejným až podprůměrnou bytostí, jež se stal obyčejným nástrojem zla. V závislosti na tom si klade otázky o základním principu zla a lidské odpovědnosti. Nesouhlasí k tradičními koncepcemi, které ho definují jako něco

nadpřirozeného a jedinečného. Argumentuje tím, že podstata zla je vlastně banální, a může ho páchat každý, dokonce úplně obyčejný člověk.

Je asi přirozené, že samotnému procesu v Jeruzalémě byla věnována nezanedbatelná část díla. To, jak byl unesen ze svého nového „života“ v Argentině do Izraele, jak probíhal soudní proces trvající 5 měsíců, jež byl velmi podrobně sledován světovými médii. Dále popisuje chování svědků, obžalovaného a celkovou atmosféru v soudní síni. Jak již bývá jejím zvykem proces neunikl její značné kritice. Hlavně Izraeli vytýkala, že se nezaměřoval na zločiny proti lidskosti jím spáchaným, ale na jeho židovský původ (jeho babička měla být Židovka, ale prameny jsou diskutabilní). Proces byl tedy podle Hannah spíše politickou demonstrací než spravedlivým soudem. Kritizovala také izraelskou vládu kvůli tomu, že dle ní zneužívali proces k propagaci sionismu. Co se týče Eichmannovy obhajoby, hájil se tím, že pouze plnil rozkazy nadřízených. Hannah jeho obhajobu kritizuje z toho ohledu, že měl morální povinnost, rozkazy vedoucí k masovému vraždění, odmítnout. Tato část je velmi důležitá, protože se věnuje otázkám spravedlnosti, zodpovědnosti a morálky.

V třetí části *Organizace*, jak již název vypovídá, se autorka věnovala struktuře a fungování nacistického aparátu jako stroje na zabíjení. Analyzuje roli jednotlivých byrokratických úřadů a organizací v holocaustu. Kritizuje je, že zbavily lidi odpovědnosti za své činy a umožnily tak rozsáhlé vraždění. Samozřejmě, jak se celé dílo věnuje Eichmannovi, jinak to není ani v této kapitole. Jeho role ve „vražedném aparátu“ je nezpochybnitelná, byl zodpovědný za deportaci Židů a dalších rasově nečistých do koncentračních a vyhlazovacích táborů. A nebyla to pouze zodpovědnost formální, nýbrž plnil rozkazy s pečlivostí a efektivitou ve službě vražedného aparátu. Zlo se zde stává rutinní záležitostí a lidé se stávají pouhými ozubenými koly ve smrtelné mašinérii. Hlavním tématem této části je tak fungování totalitních režimů, nabízí originální neotřelý pohled na celý holocaust a zdůrazňuje úlohu formálního úřednického zřízení.

Eichmannův semitský původ ze strany babičky, byl více než sporný a stejně tomu tak bylo v jeho vztahu k Židům, předposlední část byla tomuto problému věnována. Autorka argumentuje, že nebyl antisemita v klasickém slova smyslu, tak se antisemitismus definuje, nýbrž vnímal Židy jako „nepřátele Říše,“ jež považoval za hrozbu pro nacistické politické zřízení. Ptá se, co ho

vedlo k páchání zločinů. Odpovídá si, že byl nejspíše motivován kombinací rozličných faktorů, včetně loajality k nacistickému režimu, osobní nenávisti k Židům až po kariérní oportunismus. Zároveň kritizuje sionistické vedení s tím, že spolupráce s nacisty byla morálně nepřijatelná a že pomohla legitimizovat nacistické řádění, přes to že se snažili zachránit životy svých spolupvěrců. Tato část je velmi kritizována nejen historiky za to, že je zde údajně zlehčována Eichmannova nenávist k Židům a obviňuje sionistické vedení z kolaborace s nacisty.

Celé dílo bylo velmi obsáhlé, a tak v poslední závěrečné části, autorka shrnuje myšlenky především o holocaustu. Celkově je to velice silný a provokativní text, jež nutí čitatele k zamyšlení nad vážnými problémy, jako je zlo, lidská zodpovědnost a nebezpečí totalitních režimů. Arendtová zde nabízí neotřelý pohled na holocaust, který vyvolal rozohněné debaty mezi historiky, politiky a filozofy (*Pavlát, 2021, Arendtová, 1995*).

2 O PŮVODU TOTALITARISMU I-III

Stěžejní kniha této práce byla sepsána ve třech svazcích, které však spolu dokonale souvisí a věnují se různým aspektům totalitarismu. I když byla vydána již v roce 1951, u nás, z důvodu dlouhého období těžké totality, až v roce 1996, slovensky dokonce až v roce 2018 (*databazeknih.cz*). První svazek se věnuje blíže antisemitismu a jeho postavení v rozvoji totalitarismu. V druhém svazku se můžeme dozvědět více o roli imperialismu v kontextu expanze totalitarismu. V poslední části, která bude pro tuto práci stěžejní, se autorka zabývá totalitarismem samotným, jeho fungováním a charakteristikou. Všechny tři části jsou velmi obsáhlé a dokládají celistvý pohled na celý totalitarismus, díky nejen tomu je dílo považováno za stěžejní politologické dílo 20. století. Podává celkovou analýzu totalitních zřízení a výrazně tím ovlivnilo pochopení tohoto fenoménu a jeho dopadu na společnost. Jak to již bývá, i tato kniha vyvolala značné kontroverze, především kvůli myšlenkách o judaismu, židovském lidu a vlivu dělnické třídy. To však nemění nic na tom, že jde o velmi komplexní a důkladnou analýzu totalitarismu, a i dnes se na její relevanci nic nemění.

2.1 I. svazek: Antisemitismus

První část knihy se autorky dotýká osobně, i přes to, že nebyla praktikující Židovka. Zkoumá zde, jak antisemitismus, se zakořeněnou nenávistí k „jiným“, sloužil jako předstupeň k totalitnímu zřízení, je to tedy spíše politické myšlení. Toto myšlení se může obrátit proti jakékoli skupině, která je vnímána jako odlišná nebo nežádoucí. Vztahuje to k nacismu, ve kterém podle ní, dosáhl antisemitismus svého vrcholu, z toho důvodu, že nacisté viděli Židy jako absolutní zlo a usilovali o jejich úplné zničení. Avšak, přes to všechno, že se nejednalo pouze o fenomén nacistického Německa. Byl to rozšířený problém v celém světě, nejvíce však v Evropě, který připravil úrodnou půdu pro vzestup a dominanci totalitarismu.

Expandoval již od raného středověku, který Arendtová nazvala *První fází*. V této době měl tento problém převážně náboženský důvod. Křesťané věřili, že jsou Židé zodpovědní za smrt Ježíše Krista, byli proto vyloučeni ze společnosti a čelili řadě diskriminačních zákonů a násilí. Mezi důležité milníky týkající se tohoto problému patří např. 1. křížová výprava (1096-1099) vedená řadou evropských šlechticů i vůdců chudiny, po cestě Evropou již začalo vraždění židovských

komunit. V létě 1099 byl dobyt Jeruzalém, město bylo vydrancováno, obyvatelstvo, bez ohledu na náboženskou příslušnost, zmasakrováno, a až do roku 1187 byl v rukou křižáků (*Němec, Haladová, 1999-2024*). Následoval 4. lateránský koncil (1215), kde papež Inocenc III. svolal koncil na obranu katolické víry, ale ve skutečnosti šlo o diskriminaci Židů a muslimů, včetně povinnosti nosit žlutý odznak, zde vidíme kořeny ve viditelném odlišování od ostatních obyvatel a náboženství (*Antonín, 2020*). Dokonce i tehdejší Anglii se děly podobné věci. V roce 1275 vydal Edward I. zákon, kdy se stalo lichvářství protiprávním a Židé museli nosit žlutou hvězdu. V roce 1279 zavřeli hlavní představitele obce a 300 jich bylo popraveno. Konečné řešení přišlo v roce 1290, kdy byli vyhnáni a majetek propadl králi, na ostrovy se směli vrátit až v 17. století (*Hrdina, 2023*).

Změna nastala v pozdním středověku, tedy Druhé fázi, kdy měl antisemitismus ekonomické kořeny. Židé byli vyloučeni z určitých profesí, jako například z řemesel a vlastnění půdy, a museli žít v ghettech. Na to konto se často uchýlovali k jiným způsobům obživy, kam patřila i lichva, tak vznikl stereotyp o Židech jako o chamtivých lichvářích. I ve druhé fázi se nacházejí důležité události antisemitismu. Dokonce i z takové věci neovlivnitelné lidskou mocí, jako bylo šíření moru v letech 1347 až 1351, byli obviňováni a trestáni Židé (mimochodem v Čechách zpětně Karel IV. omilostnil pachatele pogromu), a to i kvůli tomu, že tato smrtelná nemoc zde řádila výrazně méně z důvodu, že Židé nechodili do veřejných lázní a dodržovali pravidla čistoty podle nařízení judaismu (*Mareš, 2020*). Omezení se nevyhnulo ani Španělsko. Roku 1478 se zrodila z iniciativy krále Ferdinanda II. inkvizice, která podléhala přímo králi, nikoliv papeži. Původně měli prověřovat bývalé Židy, zda nekonvertovali ke křesťanství jen na oko a zaručit, že vyznávají svoji víru i svým srdcem. Inkvizice se zpříšňovala a s ní i tvrdé mučení (skřípec, strappado, toca) a pronásledování (*Slánská, 2020*).

Až v 19. století, *Třetí fázi*, se do toho začal vplétat rasismus, byli tedy vnímáni jako podřadná skupina a stávali se terčem diskriminace a násilných výbojů. Antisemitismus se stal součástí státní ideologie v mnoha evropských zemích. Toto období vyvrcholilo holocaustem, kromě toho mezi důležité události této doby patřila Dreyfusova aféra mezi lety 1894 až 1906, kdy byl francouzský židovský důstojník křivě obviněn ze zrady, to vyvolalo velkou vlnu protižidovské nálady ve Francii. Samozřejmě sem patří i zavedení Norimberských zákonů (1935), které definovaly, kdo je Žid a zbavily je občanských práv (*Arendtová, 2018*).

2.2 II. svazek: Imperialismus

Hlavní myšlenou v této části je snaha o expanzi a nadvládu, která vedla k odlidštění a dehumanizaci celých skupin obyvatel. Imperialistické mocnosti vnímaly koloniální národy jako podřadné a necivilizované. To vedlo k násilí, útlaku a vykořisťování. Definuje ho jako politiku expanze, která se snaží ovládnout cizí národy a teritoria. Není to ekonomický fenomén, ale spíše forma politického myšlení, která se zaměřuje na nadvládu a moc.

Stejně jako u antisemitismu, rozdělila i tento problém na fáze vývoje. Raná fáze byla motivována především ekonomickými faktory, jako je hledání surovin a nových trhů, a skončila někdy v 15. století. Mocnosti se řídily merkantilistickou ekonomickou teorií, jež zdůrazňovala hromadění zlata a stříbra. Typický je také kolonialismus a vytváření podřadných mocností v Asii, Africe a Americe. Dále vedl ke globalizaci ekonomiky a k šíření evropské kultury a náboženství, také ale vedl k vykořisťování a útlaku v koloniích.

Nový imperialismus se vyvinul z raného v 19. století a za jeho vznik mohou především politické důvody, jako je snaha o dosažení prestiže a moci. Mocnosti soutěžily o větší vliv a jeho rozšíření nejlépe po celém světě, tzn. kontrolu nad koloniemi, taková Berlínská konference v roce 1884 rozdělila Afriku mezi evropské mocnosti. Věřili rovněž v teorii sociálního darwinismu, která zdůrazňovala nadřazenost bílé rasy.

Nejnověji vznikl Totalitní imperialismus a to ve 20. století. Snažil se o absolutní kontrolu nad cizími národy a teritorii např. SSSR a nacistické Německo se snažily ovládnout svět a prosadit svou ideologii, samozřejmě za pomoci násilí, útlaku a mnohým genocidám. Totální imperialismus vedl k několika důležitým událostem jako byla 2. světová válka, částečně způsobena agresivní expanzí těchto dvou mocností. Po období války a krátkého klidu se však rozhořel další konflikt, a to Studená válka mezi SSSR a USA, který za sebou sice nenechal miliony mrtvých, ale o to by byly jeho teoretické následky o to ničující, kdyby opravdu propukl. Zde je vidět, co Arendtová zdůrazňovala v knize a to, že imperialismus narušuje tradiční hodnoty a morálku (Arendtová, 2018).

2.3 III. svazek: Totalitarismus

Předchozí dvě části uvádějí, že antisemitismus a imperialismus mohou přímo zapříčinit vznik totalitarismu, poslední a zároveň nejdůležitější část pro tuto práci, se tomuto problému podrobně věnuje a detailně analyzuje totalitní režimy nacismu a sovětského komunismu, jak se vyvinuly a jak ovlivnily politické systémy 20. století.

Obsah závěrečné části je takový, že se autorka snažila obsáhnout celý vznik totalitarismu, co je tomu potřeba, což je beztřídní společnost, co to jsou masy a dočasné spojení lůzy s elitou. Následně jak jsou ovlivňovány propagandou a tím, jak je totalitarismus specificky organizován. Totalitní zřízení získává svou moc a potřebuje nástroje k chodu celé mašinerie, kam patří tajná police, samotný totalitní stát a totální nadvláda úplně všeho. Závěr třetí části se zaměřuje na samotnou ideologii a teror, který jsou stavebním kamenem každého totalitního zřízení.

2.3.1 Masy

Arendtová začíná tím, že je až dechberoucí, jakým způsobem totalitní vládcí upadají v zapomnění a s jakou lehkostí a skoro až nepovšimnutím okolí, dochází k nástupu jejich náhrady. Paradoxně, takový Stalin, který za cenu vnitrostranických bojů a ústupků vůči Leninovi, snažil o to, aby mohl být považován za nástupce svého předchůdce, to se jeho pokračovatelé snažili dosáhnout bez kompromisu k němu samotnému, i přes to, že měl 3 dekády času na to, aby znesmrtelnil svoji persónu a nadále manipulovat celým propagandistickým aparátem, který byl za Lenina neznám. To samé platí pro Hitlera, který prý vyzařoval až uhrančivou silou, před kterou si nemohl být nikdo jist, která měla nejspíše původ v tom, že fanaticky věřil v sám sebe. Tato fascinace, ať už se týkala odsuzování čehokoliv, se mohla vždy integrovat do všeobjímající ideologie. V dnešní době už je prakticky v jistém světle zapomenut v tom smyslu, že mezi neofašistickými a neonacistickými skupinami poválečné doby a zejména Německa, nemá žádnou roli. Tato nestálost má 100 % něco společného s určitou vrtkavostí mas a pověstí, která na nich záleží.

Nejpravděpodobněji vrtkavost a nestabilita mas souvisí se stálým pohybem totalitních zřízení, které mohou být u moci jen do tedy, když jsou v chodu a uvádějí do něj všechno v okolí. Tato nestálost by byla jistě k radosti mrtvých vůdců, protože se jim podařilo přenést jistý totalitní

virus na svoje oběti. Pokud jsou stále na živu a zůstávají jejich režimy při moci, řídí masy a opírají se o jejich stádovitou konstituci do samého konce.

Důvěra mas je velmi důležitou proměnou pro vůdce při získávání udržení moci. Hitler a Stalin by možná zvládli nastolit svůj režim, ale určitě by ho nezvládli, při množství vnějších i vnitřních krizí a při vnitrostranických bojích, udržet, kdyby nedisponovali důvěrou mas. Kdyby neměli podporu nedošlo by ani k moskevskému procesu ani k likvidaci Röhmovy frakce. Propaganda totalitních hnutí, bývá stejně upřímná jako klamavá. Vůdci se na počátku své nadvlády vytahují svými minulými zločiny a detailně vykreslují ty, co se teprve stanou pro zachování popularity a pocitu mas, že vůdce je nadprůměrně produktivní a stále má za sebou a před sebou nějaké stěžejní (zlo)činy. Němečtí nacisté například tvrdili, že „páchání zločinů má morbidní moc přitažlivosti.“ Neuznávání obvyklých morálních norem a s tím spojené ubezpečování bolševiků v SSSR i mimo, bylo klíčovým prvkem jejich propagandy.

Znalosti znovu a znovu prokázaly, že propagandistická hodnota zločinů a všeobecného opovrhování morálními hodnotami nezávisí od čistého zájmu o sebe samého, který je údajně nejsilnějším psychologickým faktorem politiky. Mentalita lůzy, která je přirozeně přitahována zlem a zločiny, není nic nového. Vždy platilo, že je lůza vítá násilí s obdivným zájmem.

Velmi znepokojující na totalitarismu je to, jakou nefalšovanou nezištností jeho přívrženci disponují. Více se dá chápat stabilita nacistického či bolševického hnutí ve chvíli, kdy jsou páchány zločiny proti těm, kteří jsou v opozici. Do očí bijící je však to, že ve chvíli, kdy monstrum začne požírat své vlastní děti, ba i to, když se oběťmi perzekuce stanou oni sami, např. když je falešně obviní a odsoudí nebo vyloučí ze strany, že ani tato zdánlivá krize režimem a přesvědčením nijak výrazně neotřese. Naopak pak dávají na odiv celému světu, že pomáhají při své vlastní perzekuci, jen aby se to nedotklo jeho obrazu a postavení v hnutí. Bylo by naivní považovat tuto nezlomnost přesvědčení jako obyčejný projev zaníceného idealismu. Ten vždy vyvěrá z individuálního přesvědčení a vystavuje se zkušenosti a diskusi. Zatímco totalitní přesvědčení se láme ve chvíli, kdy nechá své stoupence na pospas osudu a zabije v nich všechny zbytky přesvědčení, jež v nich, i po zhrocení celého kolosu, mohly zůstat. Avšak dokud drží celý rámeček jakžtakž pohromadě, zfanatizovaní příslušníci nepřipouští žádnou diskusi ani argumenty

proti. Splynutí v jedno s hnutím jako by zničilo schopnost filtrovat skutečnosti, a to i v extrémních případech jakým je mučení nebo strach ze smrti.

Úsilí totalitních zřízení organizovat obyvatele své země jako masy, je povětšinou velmi úspěšné. Ostatní zřízení závisí na proporčním počtu=síle, zatímco totalitní hnutí na čistém počtu přívrženců, a to do takové míry, že se zdá, že ve státech s malým počtem obyvatel, snad ani totalitarismus nemůže uspět. Tyrani v těchto malých krajinách ani nemohli doufat v dobytí míst s vyšším počtem obyvatel, a proto se museli uchýlit k mírnějším krokům, pokud nechtěli přijít o většinu lidí, kterým vládli. To je důvod, proč nebyl nacismus až do války, tak brutální a důsledný jako v SSSR, ani Němců nebylo dost na to, aby svoje expanzivní plány mohli naplnit. Každopádně mohli plně rozvíjet totalitní vládu až ve chvíli, kdy dobývali východní území a z nich získávali masy lidí. Totalitní vláda je na rozdíl od totalitního hnutí možná pouze tam, kde je obyvatelstvo, na které nebude mít úbytek skoro žádné důsledky a které je možné obětovat bez hrozby katastrofálního vylidnění.

Zároveň totalitní hnutí může fungovat tam, kde masy dostaly pohnutky se politicky angažovat. Pojem masy platí jen tam, kde máme, co dočinění s lidmi, kteří se nemůžou integrovat do žádné organizace založené na společném zájmu. Potenciálně existují v každé zemi a tvoří velkou část populace a tvoří velkou část neutrálních a politicky nestranných lidí, kteří nevstupují do stran a sotva chodí k volbám. Je zajímavé, že nabírání členů do strany z této lhostejné masy, se stalo charakteristickým znakem ve 30. letech v Německu a SSSR. Této masy se původně vzdali všechny ostatní strany, protože členové masy byli příliš apatičtí nebo hloupí. Proto nikdy nemuseli vyvracet argumenty opozice a konzistentně upřednostňovali metody, které končily zabitím.

Demokratické země, konkrétně evropské národní státy, měly dvě iluze, ale úspěchem totality mezi masami se rozplynuly. 1. iluzí bylo, že se většina lidí se aktivně podílí na vládnutí a že každý jedinec soukromě sympatizuje se svou, nebo stranou někoho jiného. Naopak v totalitě dokázaly, že se neutrální masy můžou stát v demokratických státech většinou a že demokracie zde může fungovat pouze podle menšiny a jejích aktivně uznávaných pravidel. 2. iluzí bylo, že na těchto masách většinou moc nezáleží, že jsou vlastně takové politické pozadí. V té chvíli totiž

došlo najevo, že demokratická vláda se rovněž opírá o tichý souhlas a toleranci nevyhraněných vrstev obyvatelstva (*Arendtová, 2018, str.395-418*).

2.3.2 Dočasné spojenie lúzy s elitou

Přitažlivost totalitarismu pro elity je pro jejich pochopení stejně důležitým faktorem a vodítkem jako jejich spojení s lůzou, ukazující na specifickou atmosféru, v které se rodí a zdokonaluje totalitní zřízení. Mělo by být zdůrazněno, že vůdcové a jejich ovečky jsou v hierarchii starší než masy, které ovládají, takže chronologicky vzato nemusí čekat na vzestup svých vůdců při rozkladu třídní společnosti. Lůza, společně s těmi, co se společensky neangažovali, vítali totalitarismus s nadšením, oproti buržoazii.

Když se rozpadl třídní systém, jež fungoval v Evropě dlouhá léta, nahradil falešnou počestnost anarchismus, jež se elitě i lůze jevil jako velká příležitost a krok vpřed. Shodné prvky vykazovali i noví vůdci mas, kteří vykazovali shodné znaky jako vůdci lůzy, jako byl nezdár ve společenském životě a zvraty a katastrofy v tom soukromém. A právě jejich neúspěšný život před velkou kariérou byl nejsilnějším faktorem jejich masové přitažlivosti.

Poválečná elita byla jen o málo mladší než generace, kterou mohli masově zneužívat imperialismem např. jako špióny. Pojila je tužba ztratit vlastní já a znechucení v tehdy platících normách. Zpytování svědomí zajisté také nenastalo, a to ani v tom smyslu, že se stali lehkou kořistí propagandy, která tvrdila, že válka má čistě obranný charakter. Jen velmi zanedbatelné množství lidí této generace se po útrpných zkušenostech dokázalo vyléčit z válečného nadšení. I ti, co přežili boje se nestali pacifisty. Naopak, s nadšením prožívali svoji zkušenost, o které byli přesvědčeni, že by je mohli oddělit od nenáviděného bezúhonného okolí. Fixovali se na válečné vzpomínky, jako by to bylo to nejdůležitější pro vytvoření elity. Tato generace si pamatovala válku jako nutnou přehru k rozpadu tříd a k transformaci na masy.

Nejvážnějším ohrožením zájmů lůzy byli snahy o obnovení evropského statusu quo. Touha po anonymitě, stát se jen číslem a fungovat jako ozubené kolečko v celém stroji, zkrátka touha po změně. Tím se projevila zvláštní odosobnělost masového člověka. Válka byla prožívána jako nejmasovější akce a zrušila všechny individuální rozdíly. Logika neskrývaného uspokojení dávno před porážkou Německa ohlásil Goebbels, že když bude poraženo, zabouchnou za sebou dveře

tak moc, že se na ně nikdy nezapomene. V tomto lze najít klíčové kritérium pro odlišení lůzy a elity těsně před nástupem totality. Goebbels vyjádřil velmi přesně, že touhou lůzy bylo vstoupit do dějin i za cenu destrukce, nebo že je největším štěstím být géniem nebo géiovi sloužit. Nebylo to však typické pro masy nebo elitu. Elita brala anonymitu tak vážně, že popírala génia. Navzdory rozdílům mezi elitou a lůzou, byla vždy elita potěšena zjištěním, když podsvětí vystrašilo společnost, aby si vynutilo přátelské přijetí.

Dočasné spojení elity s lůzou spočívalo především v tom, že elita potěšeně sledovala, jak lůza ničí počestný svět při ovládnutí totalitním hnutím (*Arendtová, 2018, str. 419-434*).

2.3.3 Totalitní propaganda

Autorka analyzuje totalitní hnutí jako nové politické fenomény 20. století, které odlišuje od tradičních forem tyranie. Zde se stává totalitní propaganda nezbytným nástrojem moci. Rozlišují se zde dva hlavní typy. Ideologická propaganda se zaměřuje na šíření totalitní ideologie. Snaží se přesvědčit lidi o pravdivosti ideologie a o tom, že totalitní režim je jediným správným řešením všech problémů. Na druhou stranu existuje agitační propaganda. Zaměřuje se na mobilizaci mas a podněcování k akčnosti. Snaží se vyvolat v lidech nenávisť k nepřítelům režimu. Využívá silné emocionální apely, stereotypy a lži, aby se totalita nabral svou sílu (*Smith, upgrade 2024*).

Síla totalitarismu může přitáhnout pouze lůzu s elitou, na masy se musí přes propagandu, protože vlády mohou teror v boji využívat pouze v omezené míře. Musí si přívržence získat podobnou cestou jako ostatní strany a zároveň působit na veřejnost, která není ještě tak ostře vyhraněná a odstřižená od všech věrohodných informací. Velmi brzy se uznalo, že teror a propaganda představují dvě strany jedné mince. Je to však pravda jen trochu. Kde vládne totalitarismus je propaganda nahrazována indoktrinací a násilí není využíváno na zastrásování, ale spíše na dodávání reality účelovým lžím. Popírá nezaměstnanost, říká, že neexistuje a ruší se podpora v nezaměstnanosti.

Okrajovou sféru společnosti, kterou propaganda oslovuje, může být velmi různorodý okruh společnosti. Dokonce i po získání nadvlády se může obracet na tu vrstvu obyvatelstva, kde nenásledovala dostatečná indoktrinace. V tomto případě jsou zřejmým případem Hitlerovy

projevy ke generálům během války, uskutečňované neuvěřitelnými lžemi, kterými na sebe poutal pozornost. Aby se vliv propagandistických lží nepřeceňoval, musí být připomenuty projevy Hitlera, kde byli formulovány skutečné cíle.

Totalitní hnutí pozdvihla vědeckost a techniku předpovědi na vysokou úroveň, když jde o účinnost metody a absurditou obsahu, protože sotva existuje lepší způsob, jak se vyhnout diskuzi až vyjmout argument z možnosti přítomné kontroly a tvrdit, že jen budoucnost může ukázat jeho opodstatněnost. Moderní politika té doby využívala vědeckost masové propagandy velmi všeobecně. Hlavní kvalifikací vůdců mas se stala nekonečná neomylnost a to, že nikdy, za žádných okolností, nesmí připustit svůj omyl. Vůdci mají pouze jednu starost, nad všechny ostatní, aby se jejich predikce ukázaly jako pravdivé např. nacisté soustředili svoji sílu do soustředěnosti na to, aby způsobili, co největší zkázu, čímž se měla osvědčit pravdivost předpovědi, že když Německo prohraje, bude zničeno.

Propagandistický efekt neomylnosti inspiroval vůdce v tom, aby své záměry a vize představovali ve formě proroctví. Nejznámější je případ Hitlera, z roku 1939 z Říšského sněmu o vyhlazení židovstva. Když se tak událo, proroctví se stalo retrospektivním alibi, prostě se stalo to, co bylo předpověděno. Tato metoda je však úspěšná pouze tehdy až ve chvíli, kdy totalitní moc pevně uchopí vládu do svých rukou. Způsob neomylné předpovědi prozrazuje, že jejím cílem je dobýt svět, protože až ve světě, kde byl měl vůdce totální nadvládu může uskutečnit svoje proroctví za pravdu.

Dochází k přirozenému zdokonalování propagandy. Prvním kritériem při výběru témat byla zvolena tajuplnost. Nacisti ve výběru tohoto tématu nepochybně vedli, bolševici ji však těsně šlapali na paty, ti se však více spoléhali na vlastní klamy než na tradiční tajemství. Účinek tohoto typu propagandy je ten, že charakterizuje moderní masy. Nevěří téměř v nic. Ve vlastní zkušenost, ve vlastní vjemy, jenom svojí představivosti, tomu, co je univerzální a vnitřně konzistentní. Hlavní slabinou propagandy je, že touhu po konzistentním a předvídatelném prostředí mas, nemůže dosáhnout bez toho, aniž by se nedostala do rozporu se zdravým rozumem. Prezентuje svět v černobílém světle a rozděluje lidi na "přátele" a "nepřátele". Komplexní problémy se redukuje na jednoduchá schémata a nuance se ignorují. Arendtová varuje, že totalitní propaganda je vážnou hrozbou pro svobodu a pluralitu. Podle ní je důležité

být si vědom jejích metod a kriticky vnímat informace, které jsou nám prezentovány (*Smith, upgrade 2024, Arendtová, 2018, str. 435-460*).

2.3.4 Totalitní organizace

Jako každá organizace, tak i totalitní, má svoji specifickou strukturu, v tomto případě hierarchickou, s jasně definovanými liniemi autority. Na vrcholu vždy stojí charismatický vůdce, který má absolutní moc. Snaží se o masovou mobilizaci populace a zahrnutí, co nejširšího spektra lidí do svého hnutí, mimo jiné zničením plurality a individuality. Na rozdíl od ideologického obsahu a propagandy se jedná o poměrně novější problém. Přenáší propagandistické lži a další nástroje do reality pro vybudování společnosti. Organizace a propaganda jsou tedy spíš dvě strany jedné mince než teror a propaganda.

K záhadnosti celého fenoménu značně přispívá anonymita, která zakrývá počátky vzniku totalitarismu. Rané organizace sympatizantů totalitních režimů se rozvinuly do podoby krycích organizací. Hitler jako první navrhnul rozdělení mas na dvě skupiny, na sympatizanty a členy. Toto rozdělení vymyslel na základě jeho životní filozofie, která nastiňuje, že lidé jsou líní a zbabělí na děláni nějakých větších činů a jen málo z nich se chce být za svoje přesvědčení. Menšina členů podporovaná sympatizanty se blížila realitě krycích organizací, jež jsou pro funkci celého aparátu neméně důležité jako skuteční členové. Jsou pro členy ochrannou zástěnou, kterou je odděluje od vnějšího světa. Na druhou stranu vnější svět často zachytí totalitní hnutí právě pomocí těchto organizací. Sympatizanti zastírají hnutí oparem počestnosti, který klame členy i vnější svět, pokud jde o skutečný charakter hnutí. Fungují tedy dvěma směry. Jako fasáda pro svobodný netotalitní svět a pro samotnou vnitřní hierarchii. Autorka tak vnímá totalitní organizaci jako velmi nebezpečnou hrozbu pro svobodu a pluralitu. Je důležité jejímu fungování porozumět pro případ hrozby (*Arendtová, 2018, str. 461-488, Linz, 2000*).

2.3.5 Totalitarismus získal moc – Totalitní stát

Všechny kroky byly úspěšné, tj. např. propaganda a totalitní zřízení přijímá absolutní nadvládu nad státem. Dalo by se celkem oprávněno očekávat, že časem, ve chvíli, kdy, již budou mít moc pod kontrolou, že vedení své požadavky zmírní. Mnoho omylů netotalitního světa v jeho diplomatických jednáních ukázaly, že ztratili kontakt s realitou. Navzdory všemu snažení, se

nedařilo začlenit nedemokratické státy do mezinárodního společenství a ani jim vyvrátit, že se celý svět spiknul proti nim. A diplomatické potíže nejen neeliminovali totalitní řádění, ale dokonce to vedlo zesílení vzájemné nepřátelství.

Očekáváno bylo vytvoření nových institucí a vytvoření nového právního kodexu, které by vedlo ke stabilizaci situace ve státě a ke zpomalení hybnosti celého vražedného aparátu. V Rusku a Německu to tak vypadlo, že zbytky opozice nejsou regulární protiváha totalitním stranám, ale pouze zbytkem překážky k jeho zuřivé snaze. Velmi znepokojující bylo to, jak vytvářeli ústavu. Nacisté vydávali jeden zákon za druhým bez ohledu na to, že existuje weimarská ústava. Více méně si nevšíмали ani státní služby. To vypadalo nadějně, že alespoň nějak bude jejich moc omezená. Vydáním norimberských zákonů se však tyto plané naděje ztratily. Ukázalo se, že nacisti si vytvořením ústavy příliš nelámali hlavu, vnímali to něco jako nutné zlo. Ve výsledku tvrdili, že nejde tajnou státní policii pokrýt zákony a tento stav našel význam, že množství platných směrnic nebylo zveřejněno. To odpovídalo Hitlerovu výroku, že nesmí být žádný rozdíl mezi zákony a etikou, protože se logicky předpokládá, že se tyto dva pojmy funkčně kryjí.

Totalitní stát je všechno jen je monolitický. Mnoho odborníků zabírajících se tímto problémem se shodují na dvojí autoritě, strany a státu a zvýrazňují i beztvorost vlády. Často bylo omílané i to, že vztah mezi stranou a státem je vztahem mezi autoritou zdánlivou a skutečnou, takže vláda je jen fasáda, která kryje a chrání skutečnou moc. Nacisté velmi přísně dbali na to, aby každou funkci státní správy plnil duplicitně nějaký stranický orgán, později se to rozvíjelo i v Sovětském svazu. Dosáhnout tak měli absolutní nadvlády nad všemi aspekty života společnosti, a dokonce nad životem samotným. Jedním z nejzrůdnějších nástrojů se stala tajná policie, která ovlivňovala krom životů, často i smrt (*Arendtová, 2018, str. 493-522, Linz,2000*).

2.3.6 Tajná policie

Autorka vnímá tuto instituci jako klíčový nástroj teroru a represe. Má často přístup k informacím z různých oblastí životů sledovaných včetně ekonomické situace i soukromého života. Jejím hlavním úkolem je potlačování opozice, šíření strachu a udržování kontroly nad populací, použitím nejrozmanitějších prostředků včetně sledování, mučení a poprav bez varování, což umožňuje efektivně manipulovat s lidským strachem a svědomím, a to tak

znemožňuje formování svobodných sdružení spojených s demokratickými myšlenkami (*britannica.com/topic/secret-police*).

I před uchopením vlády má totální hnutí k dispozici tajnou policii. Jejich hlavním úkolem je tak ovlivňování domácí politiky v daných zemích, řízení poboček a celkově připravit úrodnou půdu pro nastolení absolutní nadvlády. Tyto všechny úkoly jsou však druhořadé oproti tomu, co mají na starost v rámci jedné, té domácí, krajiny. Všechny despotie velmi spoléhají na tajné služby, protože se více bojí ohrožení v rámci státu, svých vlastních lidí než těmi cizími. V raných stádiích režimu má ještě tajná policie stejnou vládu jako elitní organizace. První špehování se obvykle týká náborem nových členů, aby se o vratkou přízeň sympatizantů nemusely starat elitní formace policie. Právě v této chvíli se stává nebezpečnější soused než profesionální policista. První fáze končí likvidací odporu v jakékoliv organizované formě. Autorka to datuje tak, že v Německu to bylo v roce 1935 a v SSSR přibližně v roce 1930.

Až po počáteční fázi se stává tajná policie strůjcem největšího teroru a začíná hon na „objektivní“ nepřátele, ti skuteční jsou totiž již zlikvidováni. Zavedení pojmu „objektivní nepřítel“ je velmi důležitý pro fungování totalitních režimů. Podle měnících se okolností se objevují noví a noví nepřátelé. Výběr určité skupiny, která bude zlikvidována, nebyl libovolný, museli prostě vypadat jako nepřátelé vzhledem k rozsáhlé publicitě a používání hnutí zahraničí. Selektce může být dokonce vyvolaná určitými potřebami propagandy jako např. antisemitismu v SSSR. Vyplývá z toho to, že identita „objektivního nepřítel“ se mění podle okolností, takže jen, co je zlikvidována jedna skupina, přichází řada na jiná. Jestli je vůbec možné mluvit o nějakém právním myšlení, tak „objektivní nepřítel“ je myšlenkou centrální.

S proměnou z podezřelého na nepřítel je úzce spjata změna v postavení totalitní policie, která je nazývána státem se státě. Z logiky věci, držení tajných informací ji dává jistou převahu nad všemi jinými institucemi a může tvořit hrozbu pro vládu a její členy. Je podřízena přímo Vůdci, jen on může rozhodovat o tom, kdo bude nepřítel a jen on může vyčleňovat nehodící se členy tajné policie na likvidaci.

Úkolem tajné policie není odhalovat zločiny, ale být po ruce, když vláda přijme ustanovení, koho je zrovna třeba zlikvidovat. Jen ona se těší důvěře nejvyšší autority a ví, jakým směrem se bude ubírat politika země (*Arendtová, 2018, str. 523-543*).

2.3.7 Totální nadvláda

Totalitní režimy usilují o totální kontrolu nad všemi aspekty života společnosti. Snaží se ovládnout nejen politický a ekonomický systém, ale i kulturu, vzdělávání a soukromý život lidí. Tato snaha o totální kontrolu je jednou z klíčových charakteristik totalitních režimů a odlišuje je od autoritářských režimů, které se obvykle soustředí na kontrolu politické sféry.

Prvním zásadním stupínkem pro získání totální nadvlády je zabití právní osoby v každém člověku. Toho lze dosáhnout přesunutím požadované skupiny lidí mimo ochranu zákona a přinucením ostatního světa, že je to tak v pořádku. Na druhé straně byly vymyšleny koncentrační tábory. Jejich hlavním cílem bylo zbavit uvězněné skupiny schopnosti vyvíjet jakýkoliv odpor. Zřízení táborů bylo nutné, aby propaganda nabyla pravdivosti, že je tato instituce zřízená pro asociální živly (*Arendtová, str. 556, 2018*). Promíchání zločinců a ostatních odsouzených skupin má tu výhodu, že všem nově příchozím dojde, že se dostali na úplný spodek společnosti a lze v nich lépe zabít právního člověka. Zločinci jsou v táborech elitou. Na rozdíl od ostatních ví, proč se nachází v táboře a mohou si tak zachovat zbytky právní osoby. Nejpočetnější skupina v táborech byla však skvadra lidí, co nespáchali vůbec nic a jejich uvěznění je tak zdánlivě neopodstatněné. V Německu (a na Němci dobytých územích) tuto masu tvořili převážně Židé, v SSSR to byla jakákoliv skupina, která momentálně upadla z nějakých důvodů v nemilost. Tyto skupiny pro ně byly nejvhodnější v experimentování, co udělá s člověkem zbavení práv a destrukce osobnosti a právního člověka.

Dalším krokem v přípravě „živých mrtvých“ je zbavení jejich osoby morálních hodnot. Toho lze dosáhnout úplnou destrukcí osobnosti a znemožněním mučednictví. I taková věc, jako je smutek, je zakázána. Útok na morálního člověka mohlo čelit jedině už svědomí, které velí, že je lepší zemřít jako oběť nikoliv jako byrokrat vraždy. Totalitní teror dosáhl děsivého vrcholu ve chvíli, když se mu povedlo oddělit od člověka individualistické a rozhodovací svědomí a udělat ho absolutně sporným. Vytvoření takového podnebí, že svědomí není adekvátní a nelze v něm konat dobro se stává nemožným úkolem, umožňuje totalitním režimům nastolit vědomou spoluúčasť všech zainteresovaných na svých zločinech např. příslušníci SS přenášeli množství administrativy koncentračních táborů na vězně, kteří prožívali dilema, zda mají na smrt poslat svoje přátele, nebo neznámé příchozí vězně, každopádně byli nuceni k tomu, aby se chovali

jako bezcitní vrazi. Důležitým není ani tak odvracení zloby od pachatelů, jako stírání rozdílů mezi pronásledovaným a pronásledovatelem, nebo mezi vrahem a obětí.

Při usmrcení morální osobnosti je už pouze jediná možnost, jak se člověk může zachránit, a to svojí jedinečnou identitou. Lze si to zachovat totálním stoicismem a je jisté, že mnoho lidí utíká do svého vlastního vesmíru absolutní izolace. Těm, kteří se snaží o absolutní ovládnutí, nezbývá nic jiného než zničit jakoukoliv sebemenší spontánnost, jaká by vždy vznikala v každém, byť jen trochu individualistickém člověku a najít ji i v těch nejsoukromějších formách (*Arendtová, 2018, str. 544-569*).

Příkladným občanem totalitního občana je bytost na úrovni Pavlovova psa, redukováná na nejzákladnější reakce spojené s bytím, toho lze nejlépe dosáhnout pracovním/koncentračním táborem, jak velmi efektivně pochopili v Německu a Sovětském svazu. Je v samé podstatě totality požadovat neomezenost své vlády, toho lze dosáhnout ovládnutí všech aspektů života. Pokus udělat z lidí zbytečné tvory, odráží zkušenost moderních mas s jejich nadbytečností na přelidněné zemi (*Arendtová, str.566, 2018*). Totalitní řešení můžou bez úhony přežít pád režimu v podobě silného pokušení, jež se může zjevit kdykoli, kde jen bude nemožné zmírnit politickou nebo sociální bídu způsobem hodným člověka (*Arendtová, str.569,2018, Preisner,2019*).

3 FENOMÉN VYKONSTRUOVANÝCH POLITICKÝCH PROCESŮ 50. LET V ČESKOSLOVENSKU

Představují jednu z nejtemnějších kapitol naší země. Na problémy bylo u nás zaseto již před tím, než u nás komunisté získali absolutní moc, a to ve chvíli, kdy většinu našeho území po II. světové válce osvobodila vojska Sovětského svazu, prezident Beneš a další vysocí představitelé, brali Stalina jako spojence, jako někoho, komu jsme zavázáni a ve chvíli, kdy nám důrazně doporučil abychom nepřijali Marshallův plán a naše Vláda ho uposlechla, byl zatlučen poslední hřebíček do rakvičky demokratickému zřízení u nás a připravena úrodná půda ke komunistickému převratu.

V okamžiku, kdy se Gottwald v únoru 48 dostal k moci, začal plánovat, jak zlikvidovat skutečné i domnělé nepřátele režimu např. politické oponenty, letce z bitvy o Británii, partyzány, rolníky, nepohodlné generály. Během 6 let zatkli až 100 000 lidí, průměrná délka trestu byla zhruba 9 let, ale výjimečné nebyly ani tresty smrti. Další funkcí bylo to, aby občané viděli, kdo jsou nepřátelé režimu, proto byly procesy velmi dobře přístupné prostřednictvím medií. Všechny procesy si získaly nemalou dávku pozornosti s výzvou k ostrážitosti a veřejnému odsouzení pachatelů, to byl také jeden z důvodů, proč chodily hromadně žádosti o tresty smrti pro obžalované.

Do procesů se začal brzy míchat Sovětský svaz. Stalin byl ke svým satelitům krajně nedůvěřivý, zvláště poté, co mu poslušnost vypověděl Josip Broz Tito, nejvyšší představitel Jugoslávie, a tak další odchylky nechtěl tolerovat. Vyzval komunistické strany, aby ve svých řadách hledali titoisty, buržoazní nacionalisty a jakékoliv vnitřní nepřátele, a tak se začaly stahovat mračna i nad Československem.

3.1 Hledání odpůrců ve vlastních řadách Stalinových satelitů

Abychom lépe pochopili, co se dělo u nás během vykonstruovaných procesů, musíme si přiblížit situaci za Železnou oponou, protože je v lecčem shodná s tou v Československu. Stalinův panický strach vyústil do rozsáhlých čistek v jeho okolí a svojí paniky šířil i do okolních států. Vyzýval své „podřízené“ státy, aby se důkladně zaměřily na své okolí i do kruhů nepřátel a razantně zakročili, protože pouhé vězení je slabý odvar a pro odstrašení odporu je to zcela nedostačující. Bylo tedy třeba připravit monster procesy ve stylu sovětských politických čistek ze 30. let a ukázat absolutní nadvládu a Stalinovi, absolutní oddanost a poslušnost, to si ještě pojistil vysláním sovětských poradců do míst, kde to bylo zrovna aktuální.

3.1.1 Rumunsko

Zde celé řádění politických procesů započalo. V Rumunsku se během komunistické éry odehrálo vícero vykonstruovaných soudních stání. Zdejší motivem bylo, jak je očekávané, eliminovat politické odpůrce, potlačení disentu a upevnění moci diktátora Nicolae Ceaușesca. Na jaře roku 1948 zbavilo vedení republiky všech funkcí ministra spravedlnosti Lucreția Pătrășcana, následně byl obviněn z buržoazního nacionalismu, hanobení socialistického režimu, financování volební kampaně z buržoazních zdrojů nebo že byl agentem USA, pochopitelně následoval zatykač. Ze spisů tajné policie Securitate vyplývalo, že ho měli pod dohledem celé 2 roky před zatčením. Ve vězení se hrouť, několikrát se pokusil o sebevraždu např. podřezáním žil nebo snědením velkého množství léků na spaní. V roce 1951 nařídil ministr vnitra Teohari Georgescu, aby nebyli zadrženi mučeni, což ale bylo v přímém rozporu s tím, co požadoval sovětský poradce Alexandr Sacharovsky, bití se tak začalo v případě používat až v roce 1952. Další revoltou ze strany Rumunska bylo to, když bylo zastaveno trestní stíhání ve chvíli, kdy měli poradci volno. Ti se po návratu rozzuřili a všechno vetovali. Až po 6 letech byl zinscenovaný proces a Pătrășcano byl odsouzen k trestu smrti 17. dubna ve věznici Jilava (*Kaplan, 2022*)

3.1.2 Polsko

V Polsku, které následovalo Rumunsko, mířili čistky mnohem výš, možná až příliš. Týkaly se mimo jiné i generálního tajemníka strany a vicepremiéra Wladislawa Gomulky. Jako jeden z mála sovětsky orientovaných politiků se jeho názory příliš neshodovaly s Moskvou nebo Informbyrem. Navíc měl vroubek z války, když neutekl do Sovětského svazu, nýbrž dál působil na domácí půdě. Byl tedy až velmi velkým dráždivým trnem v oku při tažení proti nacionalistům.

První větší odchylky v názorech se začaly objevovat již na schůzi při zakládání Informbyra tím, že se dostal svými výroky do rozporu s jeho pozdějším duchem. Po tom, co se Tito vzepřel Stalinovi, se očekávalo, že se nějak Gomulka projeví. Projevil. Bohužel ne tak, jak Kreml očekával a později to bylo označeno za „příliš shovívavý přístup.“ V červnu 48 byl obviněn z „ideologické kapitulace před nacionalistickými tradicemi Polské strany socialistické“ během svého referátu. Nechtěl svoji chybu přiznat, ale nakonec povolil a své pochybení přijal, to však 15. téhož měsíce dopisem odvolal, hájil celý proslov a kritizoval rozhodnutí politbyra o jeho řeči. Členové politbyra však viděli stupňující se podporu Moskvy, že ho mají zničit, a tak nastolili protiútok. Po tomto zásahu svůj dopis Gomulka odvolal, vzal si dovolenou a zvažoval rezignaci.

Po odpočinku však přišel další úder. Zapřičil to mimo jiné tím, že se rozhodl setrvat ve své funkci a neustálá kritika rezolucí, co vydalo Informbyro. Během zasedání politického byra byl označen za nositele úchylky a bez jeho vědomí to bylo předloženo politbyru. Když na vše přišel, tak se bránil, avšak marně. Odpůrci byli podpořeni Moskvou, byli rádi, že našli zástupce nacionalismu a požadovali po něm přiznání. Již po několikáté svou sebekritiku přijal a nechal se slyšet, že spory ve straně jsou již minulostí. I přes to byl však zbaven funkce generálního tajemníka a sám následující rok rezignoval na místo ve vládě. Zůstal však členem ústředního výboru.

Na konci roku 1949 se však proti Gomulkovi zvedla další vlna kritiky. Spouštěčem se stal proces Maďara Rajka, kdy bylo podsouváno, že má jeho proces mezinárodní působnost, a i v Polsku by se takové činy měli tvrdě trestat. V této chvíli se pouhá úchylka stává trestným činem. Dál se hájit, že s tím nemá nic společného, ani s Titem nechtěl být spojován, avšak ani tyto skutky nezabránily tomu, aby se bylo dále zabýváno Gomulkovým případem, který nabíral na

obrátkách a jeho vize byly více než pochmurné. Nemohlo následovat nic jiného než to, že byl spolu s dalšími nevhodnými (Kliszkiem a Spychal'ským) vyhozen z ústředního výboru a zbaven práva, jakkoliv se politicky angažovat a nedej bože, zastávat nějakou důležitější funkci. Ačkoliv polská bezpečnost hledala důkazy o spiknutí ze strany Gomulky úplně všude (dokonce i v Československu) byla nakonec celá akce neúspěšná. K procesu nikdy nedošlo a Gomulka byl zbaven všech obvinění. K procesu nedošlo z mnoha důvodů jedním z nich bylo nejspíše i pozdní překvalifikování „úchytky“ na trestný čin, vlastně až v reakci na Rajkův proces. Polská bezpečnost a sovětsí poradci prostě váhali tak dlouho až propásli vhodnou dobu na „úspěšný“ proces a Gomulka se i díky tomu mohl zanedlouho poté vrátit na výsluní (Kaplan, 2022).

3.1.3 Bulharsko

Kvůli blízkým, hospodářským a politickým, vztahům s Jugoslávií se do problémů dostalo právě třeba Bulharsko a později se dostaneme i k Albánii. Představitelé států dokonce uvažovali o společném státu nebo federaci. Toto nadšení do vzájemných dobrých vztahů samozřejmě neopětoval Sovětský svaz, a tak přišel úder na hlavního strůjce hospodářské spolupráce Trajča Kostova, v té době 51letého zkušeného funkcionáře. Ten, po 2měsíční cestě do SSSR, upadl v nemilost. Jeho 1. nedostatky vypluly oficiálně na povrch v lednu 1949, především to, že má co zlepšovat ve vztahu k Sovětskému svazu. Otočili proti němu jeho vlastní zákon o ochraně státního tajemství. Ten aplikoval kromě angloamerických špiónů, i na ty sovětské, čímž si ho popudil proti sobě. Stejně jako Gomulka, učinil sebekritiku, kterou ale vzápětí odvolal. Následoval na něj velký tlak a tentokrát provedl ještě hlubší sebezpytování než předtím. To však moc nepomohlo a Kostov se stal obětním beránkem režimu, kterého byl součástí.

Politbyro rozdělilo Kostovovy omyly do 4 skupin. Za 1. se u něj objevili značné nacionalistické tendence, protože nedával dostatečně najevo náklonost k „velkému bratru.“ Za 2. chtěl posílit svou pozici ve vedení strany tím, že bránil koordinaci pokynů ze strany. Za další se snažil vyvolat dohady ve straně a znepřátelit Bulharsko a SSSR. A za 4. bylo zjištěno, že jeho sebekritika nebyla upřímná tak, jak by se očekávalo. Nejvíce mu byl vytýkán 1. a 3. bod. Obviněný se ještě jednou pokusil o sebekritiku, opět neúspěšně. Ústřední výbor jeho doznání naprosto vetoval a následně byl zbaven všech funkcí. Po uveřejnění jeho případu, začal nejdříve vnitrostranická a následně kampaň pro veřejnost. Především obvinění byly ještě rozšířena o přešlapy, kterých se

měl dopustit ještě před válkou a vyloučení ze strany na sebe nenechal dlouho čekat. Následně byl případ politicky uzavřena přesunul se do trestní roviny. Kostov byl zatčen, uvězněn a zbaven poslaneckého mandátu. Pronásledování se nevyhnuli ani jeho spolupracovníci.

Po vzoru procesu s Rajkem začala i zde příprava monster procesu, jež započal 7.12. 1949. On a jeho věrní byli obvinění z protistátního spiknutí, z vyzvědačství a zrady atd. Konkrétně o Kostovovi bylo pojednáváno jako o provokatérovi, sektáři, aktivním agentem britské tajné služby a mnoho dalšího. Soudní stání bylo koncipováno podle přísně stanoveného scénáře, mimo jiné to, že obžalovaní budou odříkávat přísně naučené doznání. Kostov se z počátku držel přesně stanoveného scénáře až do chvíle kdy přišla řeč na jeho činy za druhé světové války. On dále opakoval, že se necítí vinen a že nepotvrzuje výpovědi z průběžného vyšetřování. Vyšetřovatelé s kurátoři dalším neposlušnostem nechtěli přihlížet, atak mu vzali slovo a místo toho byly čteny výpovědi z výslechů. 14. prosince byl nad odsouzenými vyřknut ortel. Kostov jako jediný ze skupiny dostal trest smrti. V létě 1950 se konal proces s jeho blízkými spolupracovníky, všichni byli později úplně rehabilitováni (*Kaplan, 2022*).

3.1.4 Albánie

Všechny události, které se staly v Jugoslávii měly velký vliv na malý sousední poněkud zaostalejší 2 miliónový státeček. V roce 1946 byla podepsána výhodná dohoda právě pro Albánii. Šlo nejdříve o klasické spojenectví, které bylo následně rozšířeno o nejednu hospodářskou dohodu. Jugoslávie pochopitelně podpořila i albánskou ekonomiku nemalou částkou. Zpočátku tento svazek podporovala i Moskva a všude možně ho vychvalovala. Její postoj se ale změnil ve chvíli, kdy začal vůdce bulharských komunistů Dimitrov mluvit o spojení států jihovýchodní Evropy. Bylo to totiž bráno jako pokus o únik ze sovětského vlivu a bloku, a to Sověti nemohli dopustit a oficiálně to bylo odmítnuto 28.1.48.

V novoročním projevu roku 48 albánský vůdce Enver Hodža vyvažoval vztah k SSSR vztahem k Jugoslávii. Posílená korespondence Tita a Stalina nahrála do karet prosovětskému Hodžovu postoji. To i umožnilo odsoudit tu projugoslávskou frakci, hlavně Dzodze a Krista. Hlavním bodem obžaloby bylo, že se jejich cíl spojení s Jugoslávií, bylo odtržení od vlivu Sovětského svazu. Dzodze se doznal, mimo jiné i k vykořisťování Albánie, a byl soudem poslán na popraviště (*Kaplan,2022*).

3.1.5 Maďarsko

V srpnu 48 přešel Rajk z ministerstva vnitra na zahraničí. Začal však ztrácet informace, co se děje ve straně a mnohem lépe na tom byl jeho oponent Rákosi. To se začalo utvrzovat koncem ledna 49, kdy byl Rákosi jmenován předsedou Lidové fronty. Na oslavě 1. máje seděl Rajk po Rákosiho pravici, tak se mělo za to, že svojí reputaci již napravil. O 14 dní tomu nasvědčovali parlamentní volby, kdy byl zvolen.

Tažení proti němu začalo současně jako v Polsku. Záměrem bylo posílit vedoucí linii Rákosiho a oslabit prozápadní skupinu Rajka, který byl příslušník mezinárodní brigády ve Španělsku. 30. května byl Rajk tajně zatčen, 10. června byla představena nová vláda bez Rajka. 12. června byl zveřejněn velký článek jeho případu. 14. byl vyloučen ze strany. Až po tom všem byla vydána oficiální zpráva o zatčení Rajka a spol. Následoval měsíc velmi dobře pořádané kampaně, kde byli přes rezoluce požadovány co nejpřísnější tresty. Proces začal 16. 9. 1949. a rozsudek byl vynesena 24., samozřejmě jeden z trestů smrti patřil Rajkovi.

Celý proces byl konstruován jako spiknutí amerického imperialismu ve středoevropských zemích sovětského bloku, podporované jak jinak než Jugoslávií. Rajkův proces a rezoluce měly za následek vyostření vztahů s Jugoslávií (*Kaplan, 2022*).

3.2 Procesy s odpůrci režimu v Československu

Po komunistickém puči měli soudruzi pochopitelně mnoho nepřátel, zejména z důvodu krátkého demokratického intermezza mezi válkou a převratem, kdy si všichni již zvykli na svobodu. Řešením samozřejmě bylo rozsáhlé zatýkání, pronásledování, perzekuce, ale bylo potřeba vytvořit nějaké odstrašující případy, aby se opozice trochu stáhla. Samozřejmě nemohli dopustit, aby ztratili totální nadvládu a nechali se ohrožovat protistátními živly. Tak přišla na řadu inspirace Sovětským svazem a jejich monstr procesy. Celý hon na nepřítel byl sledován veřejností a obětí, i jejich rodiny, tak vystavovali permanentnímu lynči. Nejsledovanějším procesem té doby, a jak se později ukáže, s přesahem do současnosti, byl proces s národní socialistkou Miladou Horákovou a spol, který dobře ukazuje zrudnou povahu totalitních režimů. Tato problematika je velmi rozsáhlá a vydala by na zvláštní práci, ale tak aspoň ve zkratce.

3.2.1 Proces s Miladou Horákovou a spol.

Její pozdější směřování a odvahu částečně určila už její rodinná situace. Narodila se v roce 1901 do silně protirakouské rodiny, které učaroval Tomáš Masaryk. Vystuduje Právnickou fakultu a díky ní se seznamuje s Františkou Plamínkovou, hlavní představitelkou ženského hnutí u nás. Milada jí následuje i v politické cestě, protože stejně jako její vzor vstupuje do Československé strany národně socialistické. Spolu s manželem sdílí stejné názory, nesouhlasí s jakoukoliv nesvobodou, a tak spolu vstupují do protinacistického odboje Petiční výbor Věrní zůstaneme. Tehdy se poprvé vzeprou totalitnímu zřízení. Nejdříve je vyhozena ze zaměstnání, protože jejího místa, se podle nového zákona, ujal nějaký odsunutý sudetský obyvatel z toho důvodu, že byl její muž zaměstnán. Vydatně pomáhala uprchlíkům. Jsou zatčeni, vyslýcháni a mučeni. Milada mluvila pouze o skutečnostech, o kterých věděla, že je vyšetřovatelé dávno znají. Oba putují po různých koncentračních táborech. Po válce přichází šťastné shledání manželů, Bohuslav totiž jako zázrakem přežil pochod smrti.

V poválečné euforii vstupuje do politiky, do obnovené ČSNS, konkrétně se stává členkou PS za Československou stranu národně sociální, zakládá mimo jiné i časopis Vlasta. Protože Plamínková válku nepřežila, zaujímá Milada vedoucí funkci, co se týče ženských práv v organizace Rada československých žen. Opakovaně odmítne výzvy, aby vstoupila do strany. Po převratu je tak zbavena všech veřejných funkcí a v den smrti Jana Masaryka skládá, na protest proti jednání komunistů, poslanecký mandát. 27. září si pro ni do práce přichází StB kvůli údajné účasti na akci N, tato akce však nebyla dodnes identifikována. Manžela chtějí zatknout doma, jemu se však povede utéct. Chce ještě Miladu varovat, ale je bohužel příliš pozdě, už se nikdy neuvidí, jemu se podaří utéct za hranice, Milada takové štěstí mít nebude.

Vše se opakuje jako za protektorátu. Mučení, bití. První výsledky byly více méně trochu komické. Vedli se zejména na lidi z okolí Beneše, protože bylo zjevné, že se vyšetřovatelé nemají čeho chytit a vlastně na ně nic nemají. Po rozvinutí výsledků s ostatními členy skupiny již nešlo jen o Miladu, ale o „odhalení centra, které organizuje akce proti KSČ a státu (*Slušný, 2021*).“

3.2.1.1 Polická šestka

V květnu 1948 kolem ní vzniká skupina „Politická šestka“ (Nestával, Horáková, Šobr, Čupera, Račanský, Dlouhý). Mělo prakticky jít o podzemní ČSNS. Skupina se měla rozšiřovat do dalších krajů, a tak členové Horákovou pravidelně navštěvovali. Vznikala postupně, jako poslední byl kontaktován odborář Dlouhý, protože měl kontakty na podniky, kde měli dříve národní socialisté velké zastání. První setkání se odehrálo v září 48. Na jednáních skupiny se mělo dohodnout, jak poklidně převzít moc v případě konce komunistického režimu.

V září 48 se sešla Horáková s Nestávalem s představiteli demokratů, lidovců a sociálních demokratů, protože zde byla touha působnost rozšířit. Celá myšlenka měla solidní potenciál, ale k rozvinutí nikdy nedošlo. Později již neměla skupina tolik času na organizaci sešlostí a akcí. Osudnou se jim stalo spojení s dalšími členy ČSNS, což byl pozdější důvod k zatčení.

Poprvé se o činnosti dozvěděli komunističtí představitelé kolem léta 49, od té doby byla Horáková důkladně sledována, protože se báli jejího útěku do Německa (*Kaplan, 2019*).

3.2.1.2 Skupina kolem Milady H.

Milada pochopitelně nebyla obviněná sama. S ní logicky spojení „záškodníci“ republiky se nacházeli v mašinérii stejného procesu. Cílem bylo postihnout, co nejširěji opozici a zasadit jí rozhodující ránu, čímž ji definitivně vyřadit z provozu. S nasazením, jakým do procesu organizátoři vstoupili se záhy stal tím nejrozsáhlejším a vzorem pro všechny procesy nadcházející.

Spolu s Miladou byli obviněni: Josef Nestával, Jiří Hejda, Františka Zemínková, František Přeučil, Jan Buchal, Antonie Kleinerová, Oldřich Pecl, Závěš Kalendra, Zdeněk Peška, Vojtěch Dunder, Bedřich Kostička, Jiří Křížek. Celkem 13 obviněných, ze čtyř různých stran, které však reprezentovala protikomunistické křídlo. (*Slušný, str.282, 2021*)

Jako první byli zatčeni Milada Horáková a František Račanský, u kterého se konala první schůzka „šestky.“ Vyšetřovatelé místo „politické šestky“ používali pojem „Direktorium československého odboje,“ a právě tato skupina měla být strůjcem nabourávání republiky. Po 6 týdnech od zatčení Horákové budou zadrženi i ostatní až do 19.11.49. Původní obvinění proti

Direktoriu bylo smeteno ze stolu, z toho důvodu byly aktivity prezentovány jako „plnění špionážních úkolů zadaných ze zahraničí.“ Nakonec proto vznikla poměrně pestrá 13členná skupina obžalovaných složená z národních socialistů (7), sociálních demokratů (2), lidovců (2) a bývalých členů KSČ (2), kteří byli obviněni z trockismu. Koncem dubna 50 již měla skupina konečnou podobu (*Slušný, 2021, Duchoslav,2024*).

3.2.1.3 Průběh procesu

Proces se oficiálně nazýval „Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice, Horáková a spol.“, a konal se na přelomu května a června 1950. Byl první v Československu a hned nejrozsáhlejší vůbec. A jako v jediném byla k smrti odsouzena žena, to se nestalo mimochodem nikde jinde v Evropě, kromě Albánie a Sovětského svazu. Poradce pro tento případ pozvali samotní 1. muži státu, Gottwald a Slánský. Výzva byla vyslyšena a v říjnu 49 přiletěli Nikolaj Makarov (organizoval i proces s Maďarem Rajkem) a Michail Lichačev. V práci StB samozřejmě napravili velké nedostatky a mohli předvést své schopnosti (např. systém naučených odpovědí), které padnou na úrodnou půdu i při pozdějších procesech, avšak nebyli pozváni z důvodu hledání spiknutí zvenku, ale uvnitř strany, takže i přes svoje obrovské nasazení, ale nečinnost, co se týkalo přímo strany, byli odvoláni zpět do SSSR. Pravou rukou se jim stal Milan Moučka, který byl nechvalně proslulý tím, že pořádal soutěže o nejdelší výslech.

Protože byly mezi obviněnými 2 ženy, bylo rozhodnuto, že žena povstane proti nim. Zvolena do prokuratury byla mladá nezkušená Ludmila Brožová-Polednová. Zrychlené 2leté studium na právech dokončila teprve na konci roku 1949 a už půl roku poté byla jednou z hlavních prokurátorů (*Slušný, str.301,2021*). Mimochodem její případ dobře ilustruje to, že komunisté upřednostňovali revoluční nadšení před odpovídajícím důkladným vzděláním.

Jednání bylo započato 31.5.1950. Jeden z hlavních prokurátorů Josef Urválek pronesl plamenný proslov. Po něm žaloba určila pořadí obžalovaných, 1. promluvila pochopitelně Milada, která podle obžaloby kromě jiného iniciovala a udržovala styk se západem a organizovala ilegální vedení ČSNS. Nutno dodat, jak byla, i v této zdánlivě neovlivnitelné situaci, statečná. Zdánlivě se držela naučené výpovědi, ale i přes to hájila své ideály a vkládala svou skutečnou obhajobu, což jí bylo pokaždé po pár momentech znemožněno skočením do řeči. 2. byl na řadě Josef Nestával, který měl být hlavou ilegálního vedení ČSNS. Následující Jiří

Hejda byl obviněn z přípravy rozboření systému znárodnění a přijímání instrukcí ze Západu. Padlo zde dokonce obvinění z přípravy teroristické organizace na Ostravsku, a to na hlavu Jana Buchaly.

Po výpovědi všech obžalovaných a svědků, vynesl soud 8. června ve 20 hodin rozsudky. Všechny obžalované shledal vinnými, protože se např. spolčili s pokusem zničit republiku, vyzvídali a vyzrazovali státní tajemství. V tehdejší státní zřízení, velmi těžké zločiny až velezrada, tomu odpovídaly i rozsudky. Kromě Milady Horákové dostali trest smrti ještě další 3 obžalovaní, a to Jan Buchal, Oldřich Pecl, Závěš Kalandra, doživotní tresty byly 4 a dlouholetých žalářů (15 až 28 let) 5.

Vznesla se velká vlna žádostí o trest smrti pro všechny obviněné, avšak našli bychom i opačné případy. O milost prezidenta pro Miladu Horákovou žádali např. Albert Einstein, Eleanor Rooseveltová nebo Winston Churchill, všechny žádosti o milost byly však jednoznačně smeteny ze stolu. Poprava proběhla 27. 6. na dvoře pankrácké věznice, a protože byla Milada velmi křehké tělesné konstituce, umírala dušením dlouhých 17 minut. Tento proces se stal příkladným a odstartoval řetězec dalších 35 procesů, ve kterých padlo dalších 10 rozsudků smrti (*Slušný, 2021, Den, kdy byla popravena Milada Horáková, 2011, Kaplan, 2019*)

3.3 Proces s Rudolfem Slánským a spol.

U nás se dlouho nic nedělo. Zatímco v ostatních zemích východního bloku se vesele zatýkalo v řadách vrcholných komunistických představitelů, československé vedení dlouho vyčkávalo a do ničeho se nehrnuli. Pro Stalina byli zatýkáni soudruzi pouze malé ryby, nebyl s tímto přístupem vůbec spokojen, a tak se rozhodl na „pomoc“ poslat své poradce, kteří nebudou mít problém s hledáním oponentů přímo ve vedení. Vznikl zvláštní útvar StB pro odhalování nepřátel ve straně a do jeho čela se postavil vedoucí evidenčního oddělení ÚV KSČ Karel Šváb. Svoje působiště útvar našel v podzemí Winterovy ulice, v ruzyňské věznici a v bartolomějské ulici, kde byli vyslýcháni prominenti. Nakonec v této skupině stanuli pře soudem: Rudolf Slánský, Bedřich Geminder, Ludvík Frejka, Josef Frank, Vlado Clementis, Bedřich Reicin, Karel Šváb, Artur London, Vavro Hajda, Eugen Löbl, Rudolf Margoli, Otto Fischl, Otto Šling a André Simon. Podle sovětského scénáře všichni vrcholní představitelé země a dlouholetí straníci (*Slušný, 2021, Den, kdy začal proces s Rudolfem Slánským, 2014, Pernes & Foitzik, 2005*).

3.3.1 Vlado Clementis – Československý Rajk

O jeho osobu byl proječován zájem od chvíle, co jako jediný, kritizoval různé sovětské pakty při svém exilu za války ve Francii. Kritiku však roznášel pouze ústně při různých setkáních s přáteli. Tak bylo zcela přirozené, že se to dostane až do Moskvy. Na základě oznámení byl vyloučen ze strany, avšak po válce ho Gottwald přijal velmi vřele. Byl státním tajemníkem a jeho cesta zpět na komunistické výslunní byla tímto otevřena. I přes nápravu své reputace, na něj v SSSR nezapomněli a dál se na jeho osobu informovali.

Zvrat nastal v únoru 1948, kdy získal místo ministra zahraničí po Janu Masarykovi, o které mimochodem usiloval i Zdeněk Fielinger, který udržoval velmi přátelské vztahy s Moskvou. Už v létě téhož roku si náš velvyslanec v Moskvě vyslechl, že by měli Clementise odstavit z ministerstva. Následně si zpravodajci vyžádali hlášení o situaci ve straně, samozřejmě, že i o Clementisovi, o němž existovaly vážné pochyby. V následujícím roce se události rozvíjely neuvěřitelnou rychlostí a od pouhých pochybností a poznámek přešlo k přípravě monstrprocesu. Někteří, zejména Gottwald, mu tvrdili, že nic nehrozí, ale přinejmenším alespoň z části tušili, jak se věci skutečně mají. To poznal sám, když se nad ním začaly stahovat mračna a byli na jeho osobu vyslýcháni všichni uvězněni funkcionáři. V roce 1950 sestavili sovětské poradci souhrn výsledků vyslýchání se závěrem, že bude obětním beránkem jako v Maďarsku Rajk. Po Rajkově procesu vydalo Informační byro doporučení, aby se prověřovaly životopisy vysokých komunistických představitelů a byla hledána temná místa. Clementis byl v ústním Kopřivově referátu nařčen z nedostatečné očisty ministerstva, buržoazního nacionalismu a nepřátelského postoje k SSSR. Předsednictvo Ústředního výboru rozhodlo o jeho odvolání a o tom, že přednese sebekritiku. Všechny účastníky ze Slovenska to překvapilo, ale proti rezoluci neprotestovali. Jediný Husák se ho zastal. Po odchodu z ministerstva se živil jako úředník. Stále byl sledován a žil v izolaci. Od roku 1950 se začal proces rychleji rozvíjet. Clementis byl nucen psát rozsáhlou sebekritiku, kterou musel několikrát předělávat.

Represe se zpočátku týkaly pouze jeho samotného, následně se však rozjel hon proti slovenskému buržoaznímu nacionalismu. Následně byl zatčen a obviněn z velezrady a „titoismu.“ Proces s ním probíhal sporu se Slánským v listopadu 1952. Jak to již bývá všechny

pokusy o hájení se byly zbytečné a zcela neúspěšné a Clementis tak skončil na popravišti (Kaplan, 2022, Slušný, 2021).

3.3.2 Oto Šling – Urputný k sobě i podřízeným

Další ze skupiny kolem Slánského byl šéf brněnských komunistů Oto Šling. Jeho hlavní problém tkvěl především v tom, že byl účastníkem občanské války ve Španělsku a za války emigroval do Anglie. Jinak byl celkem bezproblémový a důsledný. Organizoval různé politické akce, čímž si získal velkou popularitu. Právě pro jeho urputnost začal být trnem v oku ostatním funkcionářům, protože stál v cestě jejich ambicím. Opozice proti němu sílila a hromadili se stížnosti, tu podala i Zbrojovka Brno. Na 23. května byla svolána prověřovací komise, aby zjistila poměry v Brně.

Podnětem k zatčení však byl dopis, který napsal v roce 1939 odbojářů na Západě, Emanueli Voskovi. Šling byl tedy zpočátku obviněn ze špionáže pouze z toho důvodu, že ten dopis vůbec existoval, později bylo pohlíženo i na jeho obsah. Původ dopisu byl však velmi diskutabilní a nikdy se neprokázala jeho pravost, tomu nepomáhalo ani to, že dopis vyplaval až 4 měsíce po domovní prohlídce u Šlinga. Nepomáhal mu ani židovský původ, který později přitížil i samotnému Slánskému. Stejně jako Slánský a Clementis byl poslán na popraviště (Kaplan, 2022).

3.3.3 Rudolf Slánský – Mám, co jsem si zasloužil

Už ze začátku přípravy procesu byl nejmenovaným číslem jedna. Ale na rozdíl od většiny všech obviněných neměl téměř žádný škraloup z minulosti až na pár drobnějších věcí. Ve 30. letech byl jedním ze zakládajících členů komunistické strany u nás, mimochodem spolu se svým kamarádem Klémou (Klementem Gottwaldem). Válku prožil v exilu v Sovětském svazu, zatímco většina jeho rodiny byla povražděna Nacisty ve vyhlazovacích táborech. Po návratu do vlasti se ujal s Gottwaldem moci ve státě. Ze Slánského se stal 2. muž republiky, generální tajemník strany a kult osobnosti se u něj pěstoval stejně jako u Gottwalda. Na počátku politických procesů je sám pomáhal organizovat a často i navrhoval rozsudky. Až se do chvíle, kdy se oprátka začala utahovat i kolem něho samotného. Nejdříve byl zbaven funkce generálního

tajemníka a možná trochu naivně, a stále pevně věřící ideologii, se domníval, že tento krok je vše.

Ve všech sovětských satelitech se již mašinérie plně rozjížděla, procesy s vysoce postavenými komunisty běžely jak na běžícím páse, jen u nás se nic stěžejního nedělo. Stalin už nechtěl znovu dopustit takovou neposlušnost jako když mu roce 1948 vypověděla službu Jugoslávie, a tak trochu přitlačil na Gottwalda. V podstatě mu naznačil, že buď on, nebo jeho kamarád Ruda. Zpočátku se bránil, ale nakonec zatykač pro Slánského, ze strachu o svůj vlastní život, podepsal.

Slánský moc dobře věděl, co ho čeká. Několikahodinové výslechy, mučení, nucení přiznání viny. Ve vězení se mění v trosku, pokusil se 2x o sebevraždu. Vinu nejdříve popírá, nejvíce pak to, že chtěl zabít Gottwalda. Nakonec se ke všemu doznal a v listopadu 52 byl zahájen monstrproces se 14 vysoce postavenými představiteli strany mezi nimi byl i Slánský, Clementis a Šling. Je zlomený, přiznává všechno, že byl šéfem spiknutí proti republice, špion západu, že chtěl nastolit kapitalismus a že prozradil vojenské tajemství. Další obvinění bylo, že je sionistický zrádce a že spiknutí má židovské kořeny. Původ nikdy v komunistické straně nebyl důležitý, ale mohla za to propaganda ze SSSR, protože se nově vzniklý židovský stát Izrael nepřipojil ke Stalinovi a ani ho nepodporoval.

Hlavní žalobce Urválek, který si udělal jméno i při procesu s Miladou Horákovou, žádal pro všechny obviněné tresty smrti, žádosti o milost byly, ale žádné nebylo vyhověno. Zfanatizovaná společnost posílala tisíce dopisů, kde žádala o vysoké tresty. Nakonec padlo 11 trestů smrti a 3 doživotí. Nikdo se neodvolal. Kromě Sovětského svazu se jedná nejvyšší počet takhle tvrdých rozsudků během jednoho procesu. 3. prosince stanul Slánský na popravišti, byl naprosto odevzdán svému osudu a zlomen, jeho poslední slova byla: „Mám, co jsem si zasloužil.“ Jeho tělo bylo zpopelněno, ostatky smíchány spolu s ostatními v jednom pytli a vše rozprášeno někde u silnice severně od Prahy. Rehabilitován byl soudem v roce 63, KSČ o 5 let později. Klement Gottwald ho přežil jen o 3 měsíce (*Kaplan, 2022, Slušný, 2021, Den, kdy začal proces s Rudolfem Slánským, 2014, Pernes& Foitzik, 2005*)

4 APLIKACE ZNAKŮ TOTALITARISMU PŘI VYHODNOCOVÁNÍ VYKONSTRUOVANÝCH PROCESŮ

Hannah Arendtová velmi dobře popsala projevy totalitních režimů a zdůraznila konkrétní znaky, které budou aplikovány s jistými podobnými rysy, jež charakterizovaly vykonstruované politické procesy v Československu. Je jich velká řada, tak alespoň některé.

4.1 Ideologie

Totalitní režimy se vždy opírají o všezahrnující a monolitickou ideologii, která se snaží vysvětlit a ospravedlnit veškerý aspekt reality. Její přívrženci věří, že je jediná pravá a že ostatní jsou falešné a škodlivé. Zároveň slouží k mobilizaci mas, která stojí neochvějně za svým vůdcem a aktivně se zapojuje do budování státu. Ideologie podává rovněž zdůvodnění pro vládu a ospravedlňuje jejich represivní politiku a kontroluje lidské myšlení a prožívání.

Paralelu v procesech najdeme velmi snadno. Ideologie hrála v procesem především tu roli, že komunističtí pohlaváři následovali předem danou ideologii, jež jim připravil Stalin (který vycházel z marxismu-leninismu) a které se rozhodli věřit a sloužit jí, ve chvíli, kdy vstoupili do strany. Takže když se začaly pořádat velké stranické čistky v Sovětském svazu, bylo přirozené, že se to promítne i tady. Odsouzení všech, kteří nevěří ideologii a snaží se jí narušit.

Můžeme i zde vidět mobilizaci mas. Způsob, jakým byly společnosti předkládány procesy, byl vskutku nevidaný. Procesy byly vysílány v rádiu, na náměstích byly pořádány velké srazy, na kterých promlouvali zástupci masy, žádali pro ně tresty smrti a opěvovali jedinou správnou ideologii, která byla používána k tomu, aby mohli být vykonstruované procesy obhájeny jako něco správného a potřebného pro ochranu komunistické společnosti.

4.2 Tajná policie

Tajná policie není přímo znak vykonstruovaných politických procesů, ale velmi úzce s nimi souvisí a hraje zde důležitou roli. Byli to právě příslušníci StB, kteří prováděli všechno zatýkání, vyslýchání a mučení. To jim se všichni doznávali, to jim se hroutili pod rukama a přiznávali i to, o čem v životě neslyšeli, jen aby měli pár minut klidu v cele. To oni je nutili učit se zdlouhavě

scénáře na proces, to oni jim předkládali k podpisu obvinění, které bylo spíše náhodným generátorem trestných činů než skutečnou konfrontací se spáchanými hříchy. Procesem, ale role StB nekončila. Nadále byla pronásledována rodina oběti, byla vyslýchána, byla terčem perzekucí a žila v neustálém strachu, co přijde další den, kdo je například anonymně udá. A přesně neustálý strach je to, co uvádí i Arendtová, jako charakteristiku činnosti tajné policie. V Československu se stala vůbec nejobávanějším státním orgánem.

4.3 Propaganda

Dalším důležitým znakem je propaganda. Totalitní média zjednodušovala a upravovala realitu procesů, tak jak bylo potřeba, zejména zjednodušování bylo stěžejní, aby tento problém zasáhl všechny sorty lidí, od horníků až po vědce. Byl zde vyzdvihován souboj dobra a zla, přičemž zlo jsou nepřátelé státu, zrádci, které je třeba zlikvidovat, zároveň jsou extrémně démonizováni, aby se nenašel nikdo, kdo by s nimi chtěl sympatizovat. V rádiích běžela každá vteřina procesu, aby měli občané pocit, že před nimi režim nic neskrývá, a je 100 % upřímný, to, že byly výpovědi naučené nazpaměť samozřejmě cenzura a propaganda ven nepustily. Obecně měla v procesech velkou roli a posloužila velmi dobře k upevnění režimu a potlačení opozice.

4.4 Násilí

Tak tento znak je jednoduše nezpochybnitelný. Násilí je ústředním nástrojem totalitní kontroly. Režimy ho hojně využívají k potlačení opozice, dosažení cíle a zastrašení populace. To vše samozřejmě platilo i v rámci procesů. Snadno ovlivnitelné masy viděly, jak dopadají zrádci, že jsou zabíjeni a že ve vězení se jim děje bůhví co, tak se o nějaký odpor ani nepokoušely. Všechny cíle, co si dává násilí, situace při procesech 100 % naplnila. Největšího naplnění se dočkalo zastrašení populace, lidé se báli být zatčeni, aby nebyli mučeni nebo dokonce zavražděni, a tím pádem se z nich stali naprosto podřízení pohunci.

4.5 Antisemitismus

Jedná se o fenomén, který se stal předchůdcem a živnou půdou pro totalitní ideologie. Sloužil především jako nástroj dehumanizace a vylučování, čímž připravil cestu pro totalitní režimy, které se snažily ovládat a ničit celé skupiny obyvatel. Na 1. pohled, a pro méně znalého člověka, nemá antisemitismus žádnou (, nebo jen malou) souvislost s vykonstruovanými procesy u nás. Jak se však později ukáže není tomu tak. Směřování celosvětové politiky zasáhne i český rybníček. Nově vzniklý Izrael a jeho vláda, která byla neutrální, a byla vlastně mostem mezi USA a SSSR, se rozhodla své směřování natočit na Západ a nepřidat se tak SSSR. Ve Východním bloku se tak začala rozmáhat antisemitská propaganda. Např. že jsou Židé buržoazní nacionalisté stavějící svůj zájem nad dobro všech, celého státu nebo že se spojili přes domnělý antisemitismus s americkými imperialisty, jak ostatně zdůraznil při své rozohněné obžalobě proti Slánskému a spol. prokurátor Urválek. Protižidovské a protiizraelské směřování dobře ukazuje i to, že 11 ze 14 obviněných ve skupině se Slánským byli Židé.

4.6 Členové a sympatizanti

Samotní komunističtí představitelé by byli nic bez svých sympatizantů. Ti tvořili jistý nárazník mezi straníky a ostatními lidmi. Neochvějně je podporovali a hájili jejich názory, byli ale příliš zbabělí na vstup do strany. Členové a sympatizanti se scházeli na meetinzích na veřejných místech a veřejně odsuzovali činy záškodníků proti republice. Jednalo se v podstatě o veřejný lynč, kdy členové různých prokomunistických organizací sdělovali, jakých zločinů se členové spiknutí proti republice dopustili. Zvrácený happening měl pak kýžený výsledek. Ovlivněny byly celé davy svým plamenným zavrhováním „zločinců,“ vyzdvihováním prezidenta a celé justiční mašinérie, a hlavně vyzýváním k bdělosti, ostražitosti, aby mohly pomoci odhalovat spiknutí i ve svém okolí. Sympatizanti se samozřejmě bezhlavě přidali, aby stáhli další lidi okleštěné od morálních hodnot vinnou dokonalé propagandy.

4.7 Zbavení morálních hodnot

Již jen svědomí mohlo čelit destrukci člověka a jeho morálních hodnot. Pro existenci totalitarismu bylo zabití morálních hodnot v lidech a jejich cíleném potlačování velkou otázkou. To proto, že ničí samotné základy lidskosti a znemožňuje lidem žít smysluplný a morální život.

Člověk raději uvažoval o nežítí, než aby se stal vrahem v byrokratické mašinérii. Odolnost proti zbavování morálních hodnot vyžaduje aktivní úsilí jednotlivců i celých společností.

Nutné tedy bylo potlačit kritické myšlení jednotlivce a jeho individualitu. V konkrétním případě to znamenalo znemožnění pochybovat o propagandě týkajících se procesů a o morálním problému na tomto případě. Procesy byly pečlivě dokumentovány, byly pořizovány pečlivé písemné, zvukové a obrazové záznamy, aby měly lidé pocit přímé účasti na soudu, kde viděli příznání (i když nucená, ale to nevěděli) obviněných, čímž ztráceli pocit, že se děje něco v rozporu s morálkou. Lid tak ztrácel pochybnosti o tom, že jim je předkládána lež, potlačil v sobě jakoukoliv morální brzdu a stal se tak dokonalým stádem oveček v kole totalitního aparátu, což se u vzdělaných lidí nedařilo a byli tak často terčem represí a stíhání.

4.8 Potlačení/zničení odpůrců režimu

Jak již Hannah Arendtová popsala ve stěžejní publikaci této práce, je pro fungování totality a udržení absolutní moci vůdce zapotřebí, co nejdokonalejší likvidace odpůrců režimu. Žádný vrcholný představitel si nemůže být svým mocenským postavením jistý, pokud existuje, byť sebemenší opozice, která by se mohla vzepřít a ohrozit vedoucí pozici jich samých i totalitního zřízení, z toho vyplývá, že bylo potřeba se s ní vypořádat. A to nebylo vůbec jednoduché, protože jak již zmínila Arendtová, odpor proti totalitarismu není jen oprávněný skutek, nýbrž jde o morální povinnost každého člověka, takže si jí každý bedlivě střeží, i když se všeho ostatního vzdá. Nenásilná cesta odporu je tak pro Arendtovou ideální cesta, jak se nezpronevěřit morální povinnosti a zároveň se neponížit k něčemu takovému jako je násilí, což brala za krajní variantu. Ať už šlo o 1., nebo 2. variantu totalitní stát nemohl dopustit ani jedno. Tak tomu bylo i Československu a při vykonstruovaných procesech taktéž. „Skuteční“ odpůrci se schovávali v podstatě všude, jak se později ukázalo, zničit opravdový odpor nestačí a je nutnost sahat i do vlastních řad, kde je výskyt opozice velmi nepravděpodobný, ale pro zničení potenciální odporové vlny je to velmi nezbytné, neboť se tím nepřátelé zaleknou, že si svým postavením nemůže být jistý opravdu nikdo.

Velmi typická a zajímavá je jistá korelace výběru „odpůrců“ režimu a jejich vzdělání. Velká většina odsouzených a stíhaných nebyli dělníci se základním vzděláním, nýbrž dosti často vysokoškolsky vzdělaní doktorandi a vážení odborníci. Uvedme nějaké příklady a protiklady.

Sám nejvyšší představitel komunistického bloku té doby, Stalin, pocházel z velmi nuzných poměrů, vzdělání by neměl s největší pravděpodobností žádné, nebýt jeho silně věřící matky, jež ho zapsala do teologického semináře, který však nedokončil. U nás Gottwald taktéž nepocházel z nějak zámožné rodiny. Byl nemanželským synem děvečky, otec se k němu nehlásil. Sám svoji matku ve vzdělání nijak extrémně nepřevýšil, vyučil se truhlářem ve Vídni. Oproti tomu např. Milada Horáková pocházela ze zajištěné úplné rodiny a následně vystudovala práva, ostatně tak jako několik jejích souputníků v totožném procesu, i v procesu se Slánským např. Vlado Clementis. Původně největší Gottwaldův přítel Slánský, vyrostl v obchodnické rodině, pokračoval na gymnázium a studium zakončil na Vysoké škole obchodní. Otto Šling taktéž vystudoval gymnázium a pokračoval na Lékařské fakultě, kterou však nedokončil z důvodu odchodu do Španělska. Lze tedy vidět jistou souvislost mezi vzděláním a odsouzenými odpůrci. Odpůrce ze strany dělnictva přeci jen spíše uvěří propagandě a bude spokojen s tím, co má v továrně než vysokoškolsky vzdělaný člověk, který má potenciál odhalit pravdu a je tím více nebezpečný. Návodem na úspěch totalitního vůdce je tedy, co nejvíce postihnout nejvyšší vrstvu a tím vlastně zabít odpor ve vrstvách spodnějších.

ZÁVĚR

Tato bakalářská práce se zabývala přiblížením konkrétního díla Hannah Arendtové, vykonstruovaných procesů v Československu a vzájemné souvislosti mezi těmito tématy. Cílem práce bylo přiblížení znaků totalitarismu, tak jak je definovala Arendtová, a jejich uvedení vzhledem k situaci tehdejšího Československu.

V první části bylo cílem čtenářům přiblížit samotnou autorku stěžejní publikace a její dílo. Podrobněji se zde nachází krátká část o životě autorky, možné důvody, proč se zaměřovala na to, na co se zaměřovala. Větší část bloku pojednává k dílům, které mi přijdou pro autorku stěžejní a to: O násilí, Eichmann v Jeruzalémě a Krize kultury. Pojednávají totiž o palčivých tématech té doby, ale zároveň jsou v mnohém nadčasové a platné dodnes. Jsou zde nestranně zachycena jistá rizika, které moderní společnost přináší a jak se jim bránit. Seznámení s tímto blokem čtenáři umožnilo lépe se seznámit s autorkou, jejím dílem a myšlenkami, které jsou v knihách zachyceny.

Druhá část je věnována právě výchozí publikaci Původ totalitarismu I-III. Cílem bylo ji podrobněji rozebrat a stručně s její problematikou obeznámit čtenáře pro lepší pochopení z důvodu následné aplikace k vykonstruovaným procesům. Kniha je rozdělena do 3 svazků, a tak i tento blok. I. svazek se zaměřuje na antisemitismus. Zkoumá, jak se může stát výchozím bodem pro vznik totalitních zřízení, podstatu a jak vznikal v průběhu doby. II. svazek má za hlavní téma imperialismus. Podobně jako u antisemitismu, je na něj zde nahlíženo jako na možný předstupeň totalitarismu, a dále je zde o tom, jak se mocnosti profilovaly. Závěrečný svazek, o totalitarismu, je pro tuto práci stěžejní, proto je mu také ponecháno nejvíce prostoru. Rozebírají se v něm nejrůznější problémy totalitních zřízení od mas, přes tajnou policii až po chvíli, kdy totalitarismus nastoupí k moci.

Součástí třetího bloku této bakalářské práce je přiblížení problému vykonstruovaných politických procesů v Československu v 50. letech. Čtenář se dozvídá celý kontext, co jim předcházelo, jak to bylo v ostatních zemích Východního bloku. Cílem tedy bylo přiblížit celou problematiku, aby došlo k nahlížení jako na komplexní věc. Největší část je rozdělena v podstatě na dvě části. Procesy se skutečnými oponenty, to je případ Milady Horákové a spol. a hledání zrádce ve vlastních řadách ve světě, tudíž Slánský a spol.

Závěrečný blok stručně uplatnil již známé znaky totalitarismu při vyhodnocování vykonstruovaných politických procesů. Vybráno jich bylo 8, (ideologie, násilí, tajná policie, propaganda, antisemitismus, členové a sympatizanti, zbavení morálních hodnot a potlačení odpůrců režimu) na kterých bylo čtenáři představeno, že dílo Arendtové je natolik univerzální, že znaky z knihy lze dosadit do libovolného problému totalitarismu a následně, že byl minulý režim u nás učebnicovým příkladem totalitního zřízení se všemi podstatnými znaky.

Seznam použitých zdrojů a literatury

Knižní zdroje

ANTONÍN, Robert, a kol. Čtvrtý lateránský koncil a české země ve 13. a 14. století. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2020. 492 s. ISBN 978-80-7422-585-7.

ARENDTOVÁ, Hannah, 1994. *Krize kultury: (4 cvičení v polit. myšlení.)*. Praha: Mladá fronta. Váhy (Mladá fronta). ISBN 80-204-0424-4.

ARENDTOVÁ, Hannah, 1995. Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalitě zla. 5. Praha: Mladá fronta. Souvislosti (Mladá fronta). ISBN 80-204-0549-6.

ARENDTOVÁ, Hannah, 2018. Pôvod totalitarizmu I-III. 8. Premedia. ISBN 978-80-8159-618-6.

BRZEZINSKI, Zbigniew, 1962. The Soviet bloc: unity and conflict. 2nd print. New York: Frederick A. Praeger. Praeger Paperbacks. ISBN 0674825454.

KAPLAN, Karel, 2019. Politický proces s Miladou Horákovou a spol.: komentované dokumenty. Praha: Epoque. ISBN 978-80-7557-173-1.

KAPLAN, Karel, 2022. Mám, co jsem si zasloužil: zpráva o zavraždění Rudolfa Slánského a spol. 2. vydání (1. vydání v nakladatelství Kniha Zlin). Praha: Kniha Zlin. Hot history. ISBN 978-807-6622-845.

LINZ, Juan J., 2000. Totalitarian and authoritarian regimes. Boulder: Lynne Rienner Publishers. ISBN 1-55587-8660.

PERNES, Jiří a Jan FOITZIK, 2005. Politické procesy v Československu po roce 1945 a "případ Slánský": sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádané ve dnech 14.-16. dubna 2003 v Praze. Brno: Prius pro Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v Praze. ISBN 80-728-5053-9.

PERNES, Jiří, 2010. Takoví nám vládli: komunističtí prezidenti Československa a doba, v níž žili. Vyd. 2. Praha: Brána. ISBN 978-80-7243-437-4.

PREISNER, Rio, 2019. Kritika totalitarismu: (kompletní vydání). V tomto souboru 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Rozmluvy. ISBN 978-80-7325-475-9.

SLUŠNÝ, Jaromír, 2021. Procesy. V Praze: XYZ. ISBN 978-807-5978-226.

Internetové zdroje

ARENDTOVÁ, Hannah, 1995. O násilí [online]. Praha: ISE [cit. 2024-03-16]. ISBN 80-238-0467-7. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:f48ad100-1c7f-11e4-8f64-005056827e52?page=uuid:f2b9e980-59f4-11e4-90c9-005056825209>

CURTIFAN, Tudor. Lucrețiu Pătrășcanu, destinul fabulos al unui om asasinat de propria convingere politică. Historia [online]. [cit. 2024-06-25]. Dostupné z: <https://historia.ro/sectiune/general/lucretiu-patrascanu-destinul-fabulos-al-unui-om-575055.html>

Databáze knih [online], 2024. [cit. 2024-06-29]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/puvod-totalitarismu-i-iii-23600>

Den, kdy byla popravena Milada Horáková (27. červen 1950), 2011. Stream.cz [online]. [cit. 2024-06-10]. Dostupné z: <https://www.stream.cz/slavedny/den-kdy-byla-popravena-milada-horakova-27-cerven-150952>

Den, kdy začal proces s Rudolfem Slánským (20. listopad 1952), 2014. Stream.cz [online]. [cit. 2024-06-]. Dostupné z: <https://www.stream.cz/slavedny/den-kdy-zacal-proces-s-rudolfem-slanskym-20-listopad-152092>

DUCHOSLAV, Jan, 2024. ‚Jdu s hlavou vztyčenou, musí se umět i prohrát.‘ Od justiční vraždy Milady Horákové uplynulo 74 let. IROzhlas [online]. 27.6.2024 [cit. 2024-06-27]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/historie/milada-horakova-vrazda-den-obeti-pamatky-komunistickeho-rezimu_2406271028_jud

EDITORS, -. Totalitarianism. Britannica [online]. [cit. 2024-06-28]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/totalitarianism>

GOJDA, Petr, 2024. Hannah Arendtová: Očima nezamlženými politikou. Vzpomínky a úvahy o židovství v dobách nacismu. ČESKÝ ROZHLAS. Vltava [online]. 27.1.2024 [cit. 2024-05-20]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/hannah-arendtova-ocima-nezamlzenyma-politikou-vzpominky-a-uvahy-o-zidovstvi-v-9157690>

HAVLÍČKOVÁ, Markéta, 1999. Hannah Arendtová a krize evropské kultury. Getsemany [online]. [cit. 2024-06-20]. Dostupné z: <https://www.getsemany.cz/node/2535>

HRDINA, Jan, 2023. Nemilosrdný král Edward I.: Pobiljel muslimy, vyháněl Židy a podmanil si celou Británii. Médium.cz [online]. [cit. 2024-06-29]. Dostupné z: <https://medium.seznam.cz/clanek/jan-hrdina-nemilosrdny-kral-edward-i-pobiljel-muslimy-vyhanel-zidy-a-podmanil-si-celou-britanii-9331>

MAREŠ, Jaroslav, 2020. Karel IV.: Otec vlasti a protizidovských pogromů. Dopustil se panovník zločinu? Seznam zprávy [online]. [cit. 2024-04-01]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/karel-iv-otec-vlasti-a-protizidovskych-pogromu-dopustil-se-panovnik-zlocinu-93998>

NĚMEC, Václav a Anna HALADOVÁ, 2024. Křížové výpravy. Dějepis.com [online]. 1997-2024 [cit. 2024-06-29]. Dostupné z: <https://www.dejepis.com/ucebnice/krizove-vypravy/>

PAVLÁT, Leo, 2021. Proces, který změnil pohled na holokaust. ČESKÝ ROZHLAS. Rádio vašeho kraje [online]. 11. duben 2021 [cit. 2024-03-16]. Dostupné z: <https://regiony.rozhlas.cz/proces-ktery-zmenil-pohled-na-holokaust-8466231>

RŮŽIČKA, Daniel. Politické procesy v sovětských satelitech - Bulharsko. Totalita.cz [online]. [cit. 2024-06-15]. Dostupné z: https://www.totalita.cz/proc/proc_01_04.php

RŮŽIČKA, Daniel. Politické procesy v sovětských satelitech - Polsko. Totalita.cz [online]. [cit. 2024-06-15]. Dostupné z: https://www.totalita.cz/proc/proc_01_02.php

Secret police. Britannica [online]. [cit. 2024-06-28]. Dostupné z: www.britannica.com/topic/secret-police

SLÁNSKÁ, Nataša, 2020. Drastické praktiky španělské inkvizice: mučení mělo přesná pravidla. Dotyk.cz [online]. [cit. 2024-06-29]. Dostupné z: <https://www.dotyk.cz/magazin/spanelska-inkvizice-muceni-30001217.html>

SMITH, Bruce Lannes, upgrade 2024. Propaganda. Britannica [online]. [cit. 2024-06-28]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/propaganda>

TOPOLÁŘOVÁ, Ester, 2020. Pozitiva čtení složitých textů: Studentská reflexe eseje Hannah Arendtové „Krise kultury: její sociální a politická důležitost“. MEDKULT [online]. [cit. 2024-06-25]. Dostupné z: <https://medkult.upmedia.cz/2020/06/21/pozitiva-cteni-slozitych-textu-studentska-reflexe-eseje-hannah-arendtove-krize-kultury-jeji-socialni-a-politicka-dulezitest/>